Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...манай 1921 оной ...ын 21-һээ гарана. | № 211 (18534) | 1990 оной сентябриин 14, пятница | Сэн 3 мүн.

ГУРИМШУУЛАГДАДАГ ДЭЛГҮҮРЭЙ ЭКОНОМИКОДО ШЭЛЖЭН ОРОЛГЫН СОЮЗНА НИИТЭ НЭГЭН ПРОГРАММЫЕ БЭЛДЭХЭ, ОРОНОЙ АРАДАЙ АЖАХЫЕ ТОГТУУРИТАЙ БОЛГОХО ХЭМЖЭЭНҮҮДЫЕ ЗОХЁОХО ТУХАЙ

СССР-эй ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ЭЛИДХЭЛ

...ардай депутадууд! ...орон дотор ехэ хэм... ...хүтэлбэринүүд абта... Тэдэ тэрэнэй эко... ...байгууламжые, зөө... ...харилсаануудые, ...ын байгууламжые, ...харилсаануудай бүхы ...үндэһөөрнь хубил... Социализмые шэнэд... ...шугам, бүхы ...иимэ түүхэтэ алхам ...табина, эндэ илан... ...боломжотой байжа, ...ехэ үйлэ ябадалнуу... ...үзэгдэжэ магад ...дүүдые һайса бодом... ...ехэ хэрэгтэй.

...алтай холбоогүй... ...мжолно бэшэбди. ...хүтэлбэринүүдые эко... ...социальна болон ...тэ тон орёо шахар... ...байдалда абаха зэр... Арадай ажахы гүн... ...орохой оронхой. Ниитын ...и улам доройтоно, ...мүнгэнэй тэнсүү... ...дэшэлээ, ажа... ...холбоонууд та... ...тээр түлэлгын орон... ...эд хэрэгсэл, про... ...улам ехээр андал... ...болонхой, бүлэг бүлэгэй ...талаар харалга ...узэгдэнэ.

...ай ургалтада орхо... ...оной мүнгэн ол... ...түргэнөөр ургал... ...божо шадагдаагүй. ...хэрэглэгшэдэй дэлгүүр ...дахин лэ энэ-тэрэ ...дадаг болožол бай... ...талаар ороной ...тон шахардуу болон...

...үе шатада кризисэй ...талаар гүнзэгырэлгые экономическа шалта... ...тайлбарилжа бо... Политическэ тогтуури... ...экономикодо ...хангалтагүй нүлөө ...байһаниинь элитэ.

...дотор хуули ёһо тоо... ...хой, засагай болон ...зургаануудые ...поселково Сове... ...комһоо СССР-эй ...дэй Совет хүрэтэр. ...үзэгдөөгүй байһан ...дадалгатай забас... ...нацинууд хоорондын ...бүхэли регионуу... ...микын талаар бүһэ... ...болго, арадай ажахы... ...удха шанартай үй... ...дые зогсоолго гэхэ ...лнүүд бии болоо. ...болон экономиче... ...нууд улам ехээр ...зангидажа, шинил... ...боложо байна.

...эрхэ байдалда урда... ...шиидхэбэринүү-дые абажа болохогүй. Тииһээ тиитэрээ бүхы шатануудта засагай улам доройтожо байһан эрхэ байдалда урдань бодотоор хүтэлбэрилдэг байһан КПСС экономическа тодорхой асуудалнуудые шиидхэлгэһээ холодоо, харин Соведүүд мүнөөдөө хүтэлбэрилжэ хүсэд һураагүй. Тэдэ общественные бодотоор хүтэлбэрилгые шудалжа, үдэр бүриин хүдэлмэриин, хүн зондо тон шухала, аргагүй орёо асуудалнуудые бэдэржэ, тэдэнние шиидхэлгын түлөө харюусалга өөр дээрээ гүйсэд абаха ёһотой. Засаг юундэ доройтоноб гэхэдэ, хуули гаргадаг зургаанууд гүйсэдхэдэг зургаануудые улам ехээр һэлгэдэг болонхой гэжэ энээндэ нэмэхэ хэрэгтэй. Нютаг нютагуудташье энэниие мэдэрэнхэй.

Теэд ямар шиидхэбэри абалтайб? Экономическа һалбарида правительство, урданайхидаал, гуримшуулагдадаг болон социальна шэглэлтэй дэлгүүртэ орохо хэрэгтэй гэжэ тоолоно.

Дэлгүүртэ хандалга ондо ондоо байна. Зариман тэрэ бидэниие бүхы манай бэрхэшээлнүүдһээ абарха, ёһотойл мүнөө үеын, һалбаран хүгжэһэн общество байгуулха имагтал ганса арга нүхэсэл олгохо гэжэ тоолоно. Нүгөөдүүл дэлгүүртэ ехэ һэжэглэнгеэр хандана, энээнһээ уламжалан, һуудал байдал, илангаяа шэлжэн оролгын шатада, улам муудаха гэжэ айна. Гурбадахи бүлэг зон — тэдэ баһашье үсөөн бэшэ — дэлгүүр тушаа бодолые үзэн ядана.

Тиибэ ябабашье, орон ба арад онсо харюусалгатай шэглэлгэ хэхэ болоод байна. Тиигэхын тула СССР-эй болон союзна республиканууудай Верховно Соведүүд, хүтэлбэрилгын бүхы зургаанууд дэлгүүртэ шэлжэн оролгын талаар дурадхагдаһан проектнүүдые, вариантнуудые тон наринаар сасуулжа үзэхэ ёһотой.

Тиихэдээ тон орёо хүшэр хүдэлмэри хэхэ хэрэгтэй гэжэ правительство ойлгоно. Мүн орон соо тохёолдоһон эрхэ байдалые хараада абаха хэрэгтэй. Энэ эрхэ байдал ямар эрилтэ табинаб гэхэдэ, иимэ.

Нэгэдэхинь. Дэлгүүртэ оролгые, мүн орон дотор экономическа эрхэ байдалые тогтууритай болголгые хангадаг хэмжээнүүдые нэгэ доро абаха хэрэгтэй. Нэн түрүүн бюджедэй дутагдалые бага болголгодо, мүнгэнэй эрьесые һайжаруулгада, түхэригэй нэрэ хүндые болон худалдан абаха хүсэ шадалые бэхижүүлгэдэ, эд хэрэглэгшэдэй дэлгүүрые элбэгжүүлгэдэ онсо анхарал хандуулха шухала.

Хоёрдохинь. Бодото байдалые ойлгожо, томо болон үндэһэн шухала хубилалтануудые зүбшэн хэлсэхэдээ, экономическа ажебайдалые нэгэшье үдэрөөр зогсоожо болохогүй гэжэ мартаха хэрэггүй. Поезднууд, самолёдуудай ябалгые, металл хайлуулга, химическэ предприятинуудай, мал ажалай комплекснуудай, хилээмэ баридаг пекарнинуудай хүдэлмэри зогсохо ёһогүй. Тиихын тула дэлгүүрэй харилсаануудай хүгжэлтын хажуугаар ажахын харилсаануудые тэрэ заһдань бүтөөр үлөөжэ, байгша оной эсэс хүрэтэрхи сагта, мүн 1991 ондошье эдэ харилсаа холбоонуудые таһалжа болохогүй.

Гурбадахи, эгээл гол зүйл гэбэл, политическэ тогтууритай байдал түйлаха, урданайхидаал, хуули гуримаа хүндэлдэг болохо, гүйсэдхэлгын журамые тон шангаар сахиха хэрэгтэй. Хуули ёһоной хүсэеэ алдаһан орон дотор зүришэлдөөтэ бүлэгүүд хоорондоо эсэргүүсэлдэжэ, эдилгэ, абалгада шунаһан этэгээдүүдэй нүлөөн ехэ боложо, һандаргаха шэглэлтэй үйлэ ябуулганууд хүтэлбэрилгын системэдэ улам шангаар добтолжо захалдаг гээшэ.

Экономикые тогтууритай болгохо, тэрэнэй амидарха, хүдэлхэ шадабариие зохихо хэмжээндэнь байлгаха, общественный политическэ байдалые тогтууритай байлгаха гэһэн эдэ гурбан эрхэ нүхэсэлнүүдые сахяагүй һаа, орон дотор һандарал, бутарал болоходоо болохо гэжэ правительство өөрынгөө харюусалгые ойлгожо, тодоор, элэн сэхээр мэдүүлнэ.

Маргажа байха саг огто үгы. Энэ дорол экономикые бодотоор тогтууритай болгохо ябадалые эхилжэ, байгша оной дүрбэдэхи кварталда тэрэнэй эршые шангадхаха хэрэгтэй. Тон түрүүн ургаса хуряалгые эгээл бага гээлтэтэйгээр түгэсхэжэ, СССР-эй правительствын онсо хэмжээнүүдые абаха баатай болоһон дээрэһээ нютаг нютагуудта ушаруулагдаһан айхабтар ехэ алдуунуудые түргэн шууд заһаха хэрэгтэй. Эд хэрэглэгшэдэй дэлгүүр дээрэ элдэб юумэ эжэ эхигүйгөөр худалдажа абалгын дахин үзэгдэхэ ушарнуудые һэргылхэ, үбэлдэ бэлэдхэлгын талаар хожомдолгые саг дары усадхаха хэрэгтэй.

Дээрэ хэлэгдэһэн шалтагаануудһаа уламжалан, 8 һарэ соо промышленна үйлэдбэриин хэмжээн 0,7 процентээр, харин национальна доход — 2 процентээр доошолоо. Хэлсээтэ уялгануудые сахиха журам саашадаа муудаа. Жэшээнь, нёдондоной энэ үеын туршада хэлсээнүүдээр эд хэрэглэгшэдтэ 5,2 миллиард түхэригэй продукци дутуугаар эльгээгдээ һаа, байгша ондо арадай ажахыда 8,2 миллиард түхэригөөр дутуу продукци эльгээгдээ.

Эдэ бүгэдын үйлэдбэридэ, илангаяа материально-техническэ хангалгада нүлөө үзүүлээгүй байхань аргагүй ха юм. Олон предприятинууд саг үргэлжэ шахардуу байдалда ороно гээшэ. Зариманиинь зогсоогдохоор болоо. Арадай ажахын хүтэлбэрилгын хэмжээнэй доошолһон ушар экономикын байдалда тон хангалтагүйгөөр нүлөөлнэ.

Үйлэдбэриин асуудалнуудые правительство ходо анхаралдаа байлгажа, һаад түбэгүүдэй үзэгдэхэдэнь хэмжээнүүдые дары абажа байгаа. Шахардуу байдалай тохёолдоһон газарта нөөсэнүүд суглуулагдадаг һэн. Импортын асуудалнууд шиидхэгдээ. Юрэдөө, үйлэдбэриин аршые ямаршье бэрхэшээлнүүдэй тохёолдоходо хэрэгтэй хэмжээндэ байлгаха зорилготойгоор нэтэрүү хүдэлмэри үдэр бүри дүүргэгдэжэ байгаа. Гэбэшье эдэ хүсэлэл оролдолгонууд байдалые һайжаруулжа шадаагүй. Юундэб гэхэдэ, экономикын тогтууритай бэшэ байдалай гол шалтагаанууд усадхагдахын орондо бүрил олон болоо ха юм.

Иимэ орёо эрхэ байдалда арадай ажахын мүнөө үеын асуудалнуудые шиидхэхын тула СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо нүхэр Воронин түрүүтэй правительствын тусхай бүлэг байгуулагдаһан байна.

Гэхэ зуура, олон жэл соо тогтонижоһон, имагтал түбтэ найдаха заншалые усадхаха хэрэгтэй. Тайлбарилбал, СССР-эй правительство алишье һалбарида, ороной алишье нютагта тохёолдоһон байдалай түлөө гансаараа харюусаха ёһотой гэжэ тоолодог байгаа ха юм. Засагай түбһөө дулдыданги бэшэ боложо байһан, хүтэлбэрилгын олохон үүргэнүүдые республиканууудта, нютагуудта дамжуулжа байһан эрхэ байдалда бүхытөө түбтэ тохохо гээшэ өөрынгөө харюусалгагүйе, ажал хэжэ шадахагүйе сагааруулһан хэрэг болоно.

Нүхэдүүд!

1991 оной түсэбые болон бюджедые бүридүүлхэ талаар тохёолдожо байһан эрхэ байдал илангаяа ехээр һанаа зобооно. Тэдэниие зохёолго урданайхиһаа тад ондоо гол ёһонуудта түшэглэнэ. Тодорхойлбол, дэлгүүрэй харилсаанууудта сороходоо, гүрэнэй зүгһөө сэхэ гуримшуулха онол арганууд зарим тэдыгээр орхигдохо байна бшуу.

Ерэхэ жэлэй ажахын байдалда дэлгүүрэй харилсаануудые нэбтэрүүлгын үндэһэ һуури СССР-эй Верховно Соведэй абаад байһан хуулинууд дотор табигдаа. Тэрэ тоодо союзна республиканууудай болон ССР Союзай хоорондо эрхэ түлөөлэлгэнүүдые хубаарилха тухай хуули ороно.

Түсэбүүдые болон бюджедүүдые зохёон табилга ажахын хуули ёһоной гол шухала дүримүүдые хараадаа абажа, дүүргэгдэхэ ёһотой. Энэ хадаа нэн түрүүн Зөөри тухай, Газар тухай, Арендэ тухай, предприятинууд болон налог тохолго тухай хуулинуудаар харсалагдаһан дүримүүд болоно.

Эдэ дүримүүдһээ мүнөө арсаа һаа, ажахын байдал ямаршье эхи захагүй боложо, худхашаха. Гэхэтэй хамта баталагдаад байһан хуулинуудые союзна хэдэ хэдэн республиканууудай Верховно Соведүүдэй шэнээр хаража үзэхэ гэһэн һэдэлгын эсэстэ олохон Соведүүд мүнөөдэршье хүрэтэр налогой түлбэринүүдэй ямар хубинь ерэхэ жэлдэ тэдээндэ үгтэхэб гэжэ мэдэнэгүй бшуу. Энэ ямар хойшолонтой байхаб гэхэдэ, тэдэ Соведүүд бюджедэйнгээ гаргашын хубиие бүридүүлжэ шаданагүй ха юм. Энэ хубиданьэгээл гол шухала юумэнүүд хараалагданхай — социальна хэмжээ ябуулганууудта, багшанарай, врачнуудай, соёлой хүдэлмэрилэгшэдэй салин хүлһэндэ гаргашалагдаха мүнгэн гэхэ мэтэ ороно.

Эдэ хуулинуудта, илангаяа Союзна шэнэ хэлсээнэй баталагдаһанай һүүлээр, заһабаринуудай оруулагдаха байһаниинь дамжаггүй. Гэбэшье тиихын тула нилээд удаан саг хэрэгтэй. Тиигээд ерэхэдэнь, шэнэ жэл хүрэтэр гурбан һара үлүүтэйхэн саг үлөөд байна. Энэ богонихон саг соо мүнөө хүсэндөө байһан хуулинуудай орондо шэнэ хуулинууд абтажа, предприятинуудта хүргэгдэхэ гэжэ хүсэд найдажа болохо юм аал? Үгы юм ааб даа. Энэ асуудалай элирээгүй байһаниинь арадай ажахын хүдэлмэридэ тон муу нүлөө үзүүлжэ магад.

Ерэхэ жэлдэ гүрэнэй зүгһөө гуримшуулхадаа, предприятинууд хоорондо тогтоһон ажахын харилсаануудые тэрэ хэмжээндэнь орхихо, продукци эльгээхын түлөө тэдэнэй харюусалгые горитойгоор дээшэлүүлхэ гээшэ гол шухала асуудал болоно. Экономическа эрхэ нүхэсэл, урмашуулганууудай хүсэндөө ороогүй байхада, конкуренцидэ зохид эрхэ байдал байгуулагдаагүй, монополидо эсэргүү шанга хэмжээнүүдэй хүдэлжэ эхилээгүй байхада, энэ асуудал тон шухала болоно.

Бүхы союзай хэрэглэмжэдэ шэглүүлэгдэдэг гүрэнэй уялгата захил горитойгоор хизаарлагдана. Энэ ушар дэлгүүрэй харилсаануудай хүгжэлтэдэ үргэн ехэ арга боломжонуудые нээжэ үгэнэ. Гол шухала һалбаринуудай, нэн түрүүн хүнүүдэй эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые хангадаг һалбаринуудай зохихо хэмжээн соогоо хүдэлхын тула агропромышленна болон түлишын-элшэ хүсэнэй гэхэ мэтын арадай ажахын комплекснуудта, мүн гол шухала эрдэмтехникын программануудые болон үндэһэн шухала шэнжэлгэнүүдые бэелүүлгэдэ гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлхэ гэжэ правительство хараална.

1991 ондо арадай ажахын хүдэлмэридэ ороной валютна байдал хангалтагүй нүлөө үзүүлхэ. Гадаадын гүрэнүүдтэ манай ороной түлэхэ үриин хэмжээгээр болон бүридэлөөр тухайлхада, тэрэниие түлэлгэдэ сүлөөтэйгөөр һэлгэгдэдэг валютаар 12,5 миллиард түхэриг үгэхэ хэрэгтэй болоно. Энэ ямар удхатайб гэбэл, иимэ валютаар худалдажа абадаг материалнуудай, түүхэй эдэй, хабсаргалсадаг хэрэгсэлнүүдэй, арадай хэрэглэмжын эд бараануудай, медикаментнүүдэй болон эдеэ хоолой хэмжээн, 1990 онойхидо орходоо, гурба дахин хороогдохо болоно. Энэ ушар байдалай арадай ажахын тэнсүүритэй байлгада, нэн түрүүн арадай хэрэглэмжын эд бараа үйлэдбэрилгэдэ нүлөө үзүүлэнгүй байхань аргагүй.

Энэ талаар союзна республиканууудтай хамта шиидхэбэринүүдые олохо хэрэгтэй, олоогүй һаамнай, арадай ажахы хохидохо. Иимэ эрхэ байдалда оронние кризисһээ гаргахын түлөө гол харюусалга дааһан правительство энэл харюусалгатайгаа тон адли эрхэ түлөөлэлгэтэй байха ёһотой. Союзна болон республиканска правительствануудай зүбшөөлгүйгөөр нютагай зургаанудай зогсооһон предприятинуудые саг дары нээхэ, түмэр замай транспортда, магистральна нефте-

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

„Буряад үнэн"-91

СОЁЛОО ҮРГЭХЭ ГЭЭ ҺАА...

Арад бүхэнэй соёлой эхиндэ юун байнаб? Үндэһэн хэлэн. Хэнэйшье мэдэһээр, «үндэһэн хэлэн» гэжэ хоёрхон үгэ соо хэды шэнээн удха, бодол, шанар нюугаатайб? Үндэһэн хэлэгүйгөөр соёл гэгээрэл, эрдэм ухаан, уран зохёол, зураг, хүгжэм искусствын бүхы һалбаринуудай хүгжэһэн ушарые хүрьһэтэ энэ дэлхэй дээрэ хэншье хараагүй, үзөөгүй ёһотой.

Түрэл хэлэеэ, ёһо заншалаа алдаһан арад зон хэн гээшэб? Тиимэ арад өөрын ямаршье нюургүй, өөрын ямаршье шэнжэ шанаргүй.

Минии элихэнээр һанахада, жараад онуудай эхеэр республика доторнай жэгтэй һонин, гайхамаар үйлэ ушарнууд болодог бэлэй. Партиин обкомой зарим хүтэлбэрилэгшэдэй дан үнгэрмэ «сэсэн» заабари ябуулгануудһаа боложо, «Буряад үнэн» газетые хааха тухай асуудал гараба гээшэл даа. Партиин обкомой нэгэ даргын тухиралтаар буряад хэлэнэй багша журналистнуудай суглаан дээрэ иимэрхүүгээр «һүүеһэн» юм: «Манай буряад арад ехэ эрдэмтэй болоо, ород хэлэн гээшэ түрэл хэлыень түрижэ эхилээ. Бүхы хэрэгүүднай ород хэлэн дээрэ ябуулагдана. Тиимэһээ буряад хэлэеэ орхижо, ородые һайнаар шудалдаг болоё, нүхэд. «Буряад үнэн» гэһэн газетые хаажархёошье һаа, болохо».

Иигэжэ буряад хүнэй өөрынгөө түрэл хэлые орхиё гэжэ байхада, үһэнэй үрзымөөр, сэдьхэлэй гажармаар, уур сухалай орьёлмоор, дураяа зэбүүрхэн гутамаар байгаа һэн даа. Тиихэдэ одоол «бурхан» гээшэнь хаража, солоохойтой, ухаансар хүнүүд олдожо, тэдэ һэдэлгэнүүдтэ шанга харюу үгөө һэн.

Теэд һүүлдэншье манай нэгэ түлөөлэгшэ, СССР-эй Верховно Соведэй депутат Москвада болоһон сесси дээрэ баһал партиин обкомой даргын тухирдаһаар, буряад хэлэн гээшые һургуулида багаар үзэхэ тухай мэдүүлээ һэн. Тэрэ сагта Москва хотодо намтай нэгэтэ уулзаһан кабардин арадай нэгэ хүбүүндэ «Россия» гостиница соо таһа зэмэлүүлһэн, хуха нуга хэлүүлһэн ушарни мүнөөшье болотор намда мартагдадаггүй юм. Тэрэ иимэрхүүгээр хэлээ һэн хаш:

— Таанар, буряадууд, тиимэ бэрхэ зон гээшэ гүт? Түрэл хэлэеэ хаяад, хэр холо ошогшо аабта? Өөһэдынгөө арадта урбагшад гээшэт!

Теэд мүнөө энэмнай элирээд байна. Түрэл хэлэеэ хаянтаһан бидэнэр үнэхөөрөөшье холо ошобогүйбди. Хэлэеэ мартахаһаа гадна, үндэһэн ёһо заншалнуудаа, гуримуудаа орхинхойбди. Хаанашье, гэртээшье, газаашье, ажал дээрээшье, автобус, трамвай соошье буряадаар хөөрэлдэхэеэ болижо, түлюурханаар ородсор ярилданабди.

Буряад хоёр басагадтай болоһон нэгэ ушар намда һонин байдаг. Улаан-Үдэ хотодо өөдөө болоһон, тэнжэһэн басагад байгаа хаш. Тэдэнэр, хани хоёр басагад, Москва хотодо һуража ябахадаа, сэбэр гэгшын нэгэ казах хүбүүнтэй танилсаба хаш. Тэрэ хүбүүниинь эхэ, эсэгэтэеэ Москвада ажаһуудаг байгаа. Тиигээд тэрэ хүбүүн хоёр басагадыемнай гэртээ уряад, пианино дээрэ шадамар бэрхээр наадажа, казах дуунуудаа уянгатай һайханаар дуулаба ха. Тиигэһэнэйнгээ һүүлээр казах поэдүүдэй шүлэгүүдые артист шэнгеэр уншаба. Удаань басагадые пианинодо урижа, өөһэдынгөө буряад хүгжэм наадахыень, дуунуудые дуулахыень, шүлэгүүдые хэлэхыень гуйба ха. Теэд манай хоёр басагад «газар доро орошон» алдажа, буряад дуу дуулахаһаа байтагай, түрэл хэлэеэ оройдсошье мэдэхэгүй һэн тула улайхын ехээр улайһан, эшэхын ехээр эшэһэн гэдэг. Тиигээд һүүлдэнь хоюулан (бэе бэеһээ нюугаад) гэртэхиндээ гомдолтой бэшэгүүдые нулимса дуһаан бэшэһэн гэдэг: «Юундэ буряад хэлэндэ һургаагүй гээшэбта?»

Хотодо өөдөө болоһон танил нэгэмни намда иигэжэ хэлээ һэн: «Би Улаан-Үдын ородуудай дунда хүн болсоб. Гэртэхимни буряадаар хэлэхэһээ бэйхэ, буряадуудбди гэжэ өөһэдыгөө нэрлэхэ дурагүй һэн. Тиигээд би ород хэлэ муу бэшээр мэдэнэб. Англи хэлэ һайнаар шудалааб. Экономикын эрдэмэй кандидат болонхойб. Теэд түрэл хэлэн дээрээ ярилдаһан буряадуудай дунда һуухадаа, нэгэшье үгыень ойлгохогүйдөө, бархирдаһамни эжэ эхигүй хүрэдэг». Тэрэ нүхэрые зэмэлхын аргагүй. Зүгөөр бүхы Улаан-Үдэдэмнай, автономито республикын ниислэл хотодо, оройдоол нэгэ буряад һургуулиин байһанда гашуунаар гомдомоор, үнэхөөрөөшье үйлэжэ, бетон хана улаан нюдаргаараа шааһантай адли байдаг.

Буряад хэлые үргэнөөр шудалха тухай үдэр бүхэндэ шахуу үүдэ үрхэдэшье, булан тохойдошье шашалданабди. Теэд урагшаа ябаһан юумэн ахир аад, ахир. Үниһөө хэблэн гаргуулха тухай суглаан бүхэн дээрэ хэлсэдэг «Ород-буряад словарьнай» хаанаб? Тиихэдэ буряад үгэнүүдые дэлгэрэнгыгээр тайлбарилһан словарь, мүн политическэ термин-үгэнүүдэй толи тухай хөөрэлдөөн саарһан дээрээ үлэшэнхэй. Мүн «Русско-бурятский разговорник» тухай хэлсэнэбди. Тэрэнэймнай үнэрыньшье үзэгдэнэгүй.

Тэрэ һаяхан гомдолой үгэнүүдые намда хэлэһэн экономикын эрдэмэй кандидат хүбүүн иигэжэ хэлэнэ: «Англи хэлэ үзэхэдэ, ямар амар гээшэб! Бүхы ном, литература бии. Адагай захань «Самоучитель» гэжэ бии байна». Эдэ үгэнүүдые шагнажа һуухадаа, Буряадай эрдэмэй түбэй Ниитын эрдэмэй институтда бүхэли үдэрөөрөө үмдэеэ һандалида элээжэ, ялайпгажа һуудаг кандидадууд, докторнуудые һанаандаа оруулаадхёо һэм.

1921 оной декабриин 21-һээ барлагдан гаража эхилһэн «Буряад үнэн» газетын түүхэ намтар ямар һонин гээшэб? Түрэл буряад хэлэн дээрэмнэй гаража эхилһэн, дэлхэй дээрэ ори гансахан энэ газетэмнай 70-аад жэлэй туршада ямар ехэ үүргэ дүүргээб?! Хэдэн үгөөр хэлэжэ барашагүй алхамуудынь буряад хүнэй сэдьхэл уяруулха, омогорхуулха зэргэтэй гэжэ һананаб. Буряад уран зохёолой үндэһэ һуури хэн табилсааб? «Буряад үнэн». Буряад театральна хүгжэмэй искусствын эхин дээрэ хэн байлсааб? «Буряад үнэн». Буряад уран зурагай тэрэ үеын туршалганууд хаана барлагдадаг байгааб? «Буряад үнэндэ». Үндэһэн буряад хэлэнэй хүгжэлтые, тэрэнэй батажахые хэн ударидалсааб? «Буряад үнэн».

Хэжэнгэ нютагта «Буряад үнэниие» тараахаяа ошобо гээшэб. Одоол нютагайм зон түрэл газетээ буляалдахаһаа нааша абаха юм гээбы гэжэ хүнгэншэгөөр һанажархиһан гэһээмни, тиимэ «һонин мангар» байбагүй. Партиин райкомой, райгүйсэдкомой зүгһөө тэрэ үедэ буудаг «томо шиидамай» ашаар 650 хэһэгые мянга гаратар үргүүлһэн байнаб. Мүнөөшье энэ тоогой тэрэ зэргэдээ байдагынь мэдээжэ.

Яашообши даа, буряад арад зомни? Ори гансахан юумэн манайда олон. Түрэһэн эхэмнай алтан энэ замбида ори ганса! Зүүн-Саянуудай Мүнхэ-һарьдагнай манайда ори ганса. Үндэһэн соёлыемнай хүгжөөлсэһэн «Буряад үнэн» газетэ ори ганса! Эдэ ори гансахан үнэтэй сэнтэй юумэнүүдээ хамгаалха, сахиха, һэргээхэ зэргэтэйбди. Энэ нангин уялга!

Яһа илгалга, национализм харуулнаш гэжэ зарим хүнүүд намда «срожо» болохо. Үгы, үндэһэн хэлэндээ, үндэһэн соёлдоо үнэн сэхэ хүнүүд националистнууд бэшэ юм гэжэ яһала һайн мэдэхэбди. Үндэһэн бүхы юумые хүгжөөлгэдэ, саашадань һалбаруулгада һаалта хэхэеэ, хаалта, урьхануудые табихаяа һанаһан, тэгүүлһэн нүхэд тиимэ үгэ хэрэглэхэ дуратай. Национализм, шовинизмын бии байдаг, мүнөөшье зонхилжо байһан тухай баһа һайн мэдэнэбди.

«Буряад үнэниие» бү захигты гэжэ хэнэйшье хорёогүйнь, хорихошьегүйнь һайн мэдээжэ. Зүгөөр тэрэ һайн һайхан хэрэгтэ — түрэл газетээ захиулха, тарааха хэрэгтэ һаалта хэхэ нүхэд, элдэбээр хандаха хүнүүд олдохошье гэжэ сэхыень хэлэнэб. Тиимэ хүнүүдэй «амыень татаха, гарыень бажууха» хэрэгтэй.

Үндэһэн соёлоо саашадань хүгжөөхэ, үргэхэ гээ һаа, түрүүшын ондо түрэл хэлэеэ шудалха, дэлхэй дээрэхи ори гансанууд «Буряад үнэнөө», «Байгал» журналаа захиха уялгамнай бэшэ гү?

Г. ДАШАБЫЛОВ,
поэт, Буряадай АССР-эй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

1990 ондо үнеэн бүриһөө 2500 килограмм һү haaхын түлөө!

1990 оной сентябриин 10-най мэдээн

Районууд	һаагдаһан һүн (килограммаар): Жэлэй эхинһээ үнеэн бүриһөө	Нёдондонойхитой сасуулхада (+) ба (−)	Үнеэн бүриһөө суудхэдэ	Жэлэй эхинһээ хойшо бүхыдөө һаагдаһан һүн нёдондонойхитой сасуулхада (центнерээр) (+) ба (−)
...-Байгалай	2128	−92	7,5	−62
...айкалиин	2067	+9	6,8	+805
...нскын	2056	−63	7,5	−4631
...эгын	1986	+252	7,5	+6563
...н	1957	+178	6,7	−1188
...агын	1906	−182	7,3	−7835
...ин	1860	+109	5.9	+3440
...ар-Шэбэрэй	1847	+80	7,3	+3851
...райн	1813	−16	6,9	+659
...мхаанай	1790	+149	5,5	+3470
...агатайн	1765	+70	6,4	+3903
...гнын	1762	+115	7,3	+6413
...нэй	1604	+15	5,0	+1520
...нтын	1525	−201	4,6	−1153
...гажанай	1523	−145	4,8	+5427
...гүрэй	1513	+56	4,9	+2040
...аминнай	1510	+6	4,3	−92
...згын	1444	−24	5,1	−3178
...нтын	1312	−463	4,3	+2847
...	774	−40	3,9	+16
...публика бүхыдөө	1747	+15	6,2	+23460

...республикын агропромсоюзай мал ажалай таһагай мэр... суглуулһан ээлжээ..., мэдээнүүдые зэргэсүүлэн харахада, үнгэрһэн декадын туршада үнеэдэй һү шэмыень дээшэлүүлхэ талаар урмашамаар тиимэ үрэ дүнгүүд туйлагдабагүй. Энэ һарын эхинһээ һаалин мал үбэлжөөндөө оруулагдаха, һаагдадаг үнеэд тэжээлэй тусхай рациондо табигдаха эрилтэтэй байһан гээшэ. Үнэн дээрээ республикын олохон районуудай ажахынуудай һү һаалиин фермэнүүдэй, комплекснуудай энэ эрилтыень хэрэг дээрэнь дүүргэжэ эхилээдүй байна. Иимэрхүү байдалһаа боложо һаалишад сагаан эдеэ үйлэдбэрилгэеэ мүнөө үедэ эрид доошолуулжа байна.

Энэ хэлэгшэеэ хэдэн тоо баримтануудаар батадхая. Үнгэрһэн арбан хоногой туршада колхоз, совхозууд, гүрэнэй бусэд ажахынууд бүхыдөө 52 786 центнер һү һаажа амжаа гэхэ гү, али энэнь урдахи декадынхитай сасуулхада, аяар 9340 центнерээр бага продукци үйлэдбэрилжэ абтаа бшуу. Жэлэй эхинһээ хойшо һаагдажа байһан һүнэй хэмжээе зэргэсүүлэн харабал, һү үйлэдбэрилхэ талаар түрүүшүүлэй зэргэдэ хододоо дабшадаг Ивалгын районой һү һаалиин фермэнүүд мүнөө жэлдэ нёдондонойхидо орходоо, һү һаалиya аяар 7835 центнерээр бага болгожорхёо. Кабанскын район — 4631 центнерээр, Хэжэнгын районойхид — 3178, ээдынхид — 1188, Баунтын районой ажахынууд — 1153 центнерээр сагаан эдеэ үйлэдбэрилгэеэ мүн лэ доошолуулжархёо.

Юун дээрэһээ мүнөө жэлдэ һүн багаар һаагдаха болоноб? Али үсөөн үнеэд һаагдадаг юм гү? Үгы даа. Сентябриин арбанай байдалаар республика доторнай бүхыдөө 89161 үнеэн тоологдоно. Тэрэнэйнь мүнөө 73055-нь һаагдажа байна. Оройдоол 18 процент үнеэдынь шэргэнхэй. Эдэ һаагдажа байһан олон толгой үнеэдээ һайн харууһан доро байлгаад, шанаржуулагдаһан үбһэ тэжээлээр эдеэлүүлбэл, малшад зориһондоо хүрэжэ шадахал һэн. Тиимэһээ колхоз, совхозуудай, гүрэнэй бусад ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд энэ шухала хэрэгые анхаралһаа алдаха ёһогүй.

РСФСР-эй КОМПАРТИИН ЦЕНТРАЛЬНА ХИНАЛТЫН КОМИССИИН ТҮРҮҮЛЭГШЭ СТОЛЯРОВ Николай Сергеевич

1947 ондо Белоруссиин ССР-эй Гомельскэ областиин Калинковичско районой Александровка һууринда түрөө, белорус. 1968 онһоо — КПСС-эй гэшүүн. В. М. Комаровой нэрэмжэтэ Ейскын летчигуудай сэрэгэй авиационно дээдэ училищи болон Ю. А. Гагаринай Сэрэгэй-Агаарай академи дүүргээ. Полковник, философиин эрдэмэй кандидат, доцент.

1963 онһоо Белоруссиин түмэр замай Гомель станцида хүдэлмэришэнөөр ажаллажа захалаа. 1965 онһоо Совет Армиин зэргэдэ: курсант, авиационно полкын штурман, авиационно дивизиин оперативна отделениин начальнигай туһалагша, авиационно полкын штабай начальнигай орлогшо. 1980 онһоо Ю. А. Гагаринай нэрэмжэтэ Сэрэгэй-Агаарай академиин марксизм-ленинизмын кафедрын ахалагша багша.

Партиин XXVIII съезд дээрэ КПСС-эй ЦК-гай гэшүүнээр һунгагдаа. Гүрэнэй шагналнуудтай.

СЕМИНАР-ЗҮБЛӨӨН

Һаяхан Буркоопсоюз райпотребсоюзуудай, райпонуудай правленинүүдэй түрүүлэгшэнэрэй, эд хэрэглэгшэдэй кооперациин бусад предприятинууд болон организацинуудай хүтэлбэрилэгшэдэй семинар-зүблөө үнгэргэбэ.

Тус семинар-зүблөөе республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо **В. К. Агалов** хүтэлбэрилөө.

Нэн түрүүн Буркоопсоюзай правлениин түрүүлэгшэ В. С. Худугуев «Гуримшуулагдадаг дэлгүүрэй экономикын эрхэ байдалда хүдэлхөөр Буркоопсоюзай системые бэлэдхэхэ тухай» хуряангы элидхэл хэжэ, энэ талаар гол шухала асуудалнуудта онсо анхарал хандуулһан байна. Тиихэдээ тэрэ Буркоопсоюзай худалдаа наймаанай бүхы предприятинууд, организацинууд мүнөө дээрээ гуримшуулагдадаг дэлгүүрэй эрхэ байдалда хүдэлхэ бэлэн бэшэ гэһэн тобшолол хээд, энэ дутагдалые усадхахын тула юу хэхэ хэрэгтэйб гэжэ суглараршадта хөөрэжэ үгөө.

Буряадай эрдэмэй түбэй экономикын секторые даагша Д. И. Аздаев гуримшуулагдадаг дэлгүүрэй экономико тухай, дэлгүүрэй эрхэ байдалда худалдаа наймаанай эмхинүүдэй ямар үүргэ дүүргэхэ тухай дэлгэрэнгыгээр хөөрэжэ үгэһэн байна.

«Гуримшуулагдадаг экономикын эрхэ байдалда сэнгүүдэй реформо бэелүүлгын гол шэглэлнүүд» гэһэн элидхэл Буркоопсоюзай сэнгүүдэй таһагай начальник Р. А. Берулева хэбэ.

«Дэлгүүрэй экономикын эрхэ байдалда кооперативна ажахынуудай экономикын хүгжэлтэ тухай» асуудалаар Буркоопсоюзай правлениин түрүүлэгшын орлогшо М. С. Матвеева, республикын Сэнгүүдэй талаар гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшын орлогшо А. А. Воронцова элидхэлнүүдые хээ.

Гуримшуулагдадаг дэлгүүрэй эрхэ байдалда хүдэлхэ талаар асуудал зүбшэн хэлсэлгэдэ Тарбагатайн райпогой түрүүлэгшэ В. С. Карапетян, Кабанскын — Е. Б. Каюмов, Хурамхаанай — С. Н. Батажапова, Байгалай — Г. А. Хусаева, Ахын — А. Ц. Галсанов Ивалгын райпогой правлениин түрүүлэгшэ Д. Д. Манзаева болон бусад үгэ хэлэжэ, һанамжа дурадхалнуудаа хэлэһэн байна.

Семинар-зүблөөнэй хүдэлмэридэ Бурятскагропромсоюзай түрүүлэгшэ Н. Н. Найданов, республикын худалдаа наймаанай министрэй нэгэдэхи орлогшо В. В. Андреев, партиин рескомой инспектор В. Ф. Подлеснов, республикын Сэнгүүдэй талаар гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ К. Д. Дагбаев хабаадаба.

Семинар-зүблөөнэй түгэсхэлдэ Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо В. К. Агалов, республикын Агропромсоюзай түрүүлэгшэ Н. Н. Найданов суглараршадай олон тоото асуудалнуудта харюусаа.

КПСС-эй республиканска комитедэй нэгэдэхи секретарь **Л. В. Потапов** тус зүблөөн дээрэ үгэ хэлээ.

Манай корр.

СССР-эй ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ЭЛИДХЭЛ

(Түгэсхэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

газопроводуудта болон хүн зоной ажамидаралгын бусад һалбаринуудта хүтэлбэрилгын онсо журам тогтоохо. Энэ болон гараха жэлдэ забастовконуудые үнгэргэлгэһөө һайн эдүрэөрөө арсаха тухай хэлсээнүүдые ажалша коллективүүдтэй эгээл богони болзор соо түйлаха хэрэгтэй.

Хуули ёһо, эрхэтэдэй аюулгүй байдалые хамгаалгын, эмхидхэмэл гэмтэ ябуулгануудые зайсуулгын, тэрэнэй хэмжээнэй мафи хүрэтэр ургалгые зогсоолгын тон шухала болоод байһаниие ороной правительство ойлгоно.

Уголовно гэмтэ ябуулганууддтай тэмсэлдэ, хотонуудта болон хүдөө тосхонуудта зохихо журам тогтоолгодо ажалша коллективүүдые үргэнөөр хабаадуулгатайгаар СССР-эй МВД-гэй, СССР-эй Гүрэнэй Аюулгүйе сахиха комитедэй ажал ябуулгые тааралдуулха хэрэгые СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй онсо шахардуу байдалнуудай талаар комиссида даалгаха шиидхэбэри абтанхай Прокуратурануудай болон сүүдүүдэй үүргые горитойгоор эдэбхижүүлхэ хэрэгтэй.

Энээнтэй хамта республиканууддта болон нютаг нютагуудта зохихо зургаанууд гэмтэ ябуулгануудтай тэмсэхэ талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүдые абажа, СССР-эй Конституцяар энэ талаар олгогдодог арга боломжонуудые хэрэглэхэ шухала.

Бидэ хуули эрхэнүүдые баримталдаг гүрэн түрые байгуулжа байнабди, тиимэ һэн тула тэрээндэ таарамжатай гурим журам наринаар сахиха зэргэтэйбди. Хуули эрхэнүүдые баримталдаг гүрэн түрэдэ Хуули гэшэ эгээн дээдын нэрэ хүндэтэй байха ёһотой. Тэрэниие нангинаар сахин баримталха хэрэгтэй. Зүгөөр тэрэниие бэелүүлхэ ушар арга заатагүй хэһэгдэхэ байна. Гүрэнэй засагай, олониитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй бүхы хүсэн, ниитын һанамжын бүхы арга шадал мүнөө үедэ хуулиие аршалан хамгаалгада шэглүүлэгдэхэ ёһотой. Тэрэгүй һаа, хуулинуудые тоохогүй ушарнууд гараха, гэдэргээ сухариха, хуули баригшадай гү, али хуулиин эрхэгүйшье ниитын байгууламжануудай дура зоргооросо аашалха ушарнуудшье байжа болохо.

Шэнэ Союзна хэлсээндэ гар табихаһаа урид, тэрэниие баталха шухала болонхой, бултадаа СССР-эй Конституциие болон тэрээнтэй зохилдуулан абтаһан хуулинуудые нарһнаар баримталан сахиха уялгатай.

Мүнөө үедэ союзна республиканууддтай хамта 1991 оной түсэбэй болон бюджедэй проектнүүдые зохёолго дүүргэнтэжэ байна. Таарамжатай болзортоо тэдэнэр СССР-эй Верховно Соведэй үзэмжэдэ табигдаха. Тэдэ документнүүд дотор манай бүхы бэрхэшээлнүүд болон тэдэниие дабаха хэмжээнүүд бодотоор харуулагдаһан байха.

Правительство тон харюусалгатайгаар кигэжэ мэдүүлхэ байна: минии эндэ дурдаһан хүшэр хүндэ, таарамжагүй ушарнуудые дабаагүй һаамнай, хэрэг бүтэмжэтэйгөөр шиидхэхэ эдэбхиин һуларһан байдал саашадаашье һүжэржэ болохо. Туршажа хэгдэһэн сэгнэлтэнүүд ба тоолон тодорхойлолгонууд иимэ бодото байдалые гэршэлнэ: национальна доход болон промышленна үйлэдбэри байгша онтой сасуулхада, 15 процентээр, үйлэдбэридэ һомололгонууд—35 процентээр, үйлэдбэриин бэшэ һалбаринуудта капитальна һомололгонууд 5—8 процентээр доошолжо болохо байна. Энэ хадаа хүдэлмэригүйдэлгэдэ болон хүч зоной бодото ашаг олзын горитойгоор доошололгодо хүргэжэ болохо байна. Иимэ юумэнтэй эбсэжэ болохогүй байһамнай элитэ гээшэ.

Хүндэтэ СССР-эй Верховно Соведэй гэшүүд!

Дэлгүүртэ шэлжэн ороходоо, эрид шиидэнги шиидхэбэринүүдые мүнөөнэй байдалтай зохилдуулан абаха гэһэн шэглэл баримталхые правительствада мүнөөнэй ажабайдал баадхана. Энэ хараа бодол правительственнэ программын проект дотор бүрин дүүрэнээр найруулагданхай. Энэ программа СССР-эй Верховно Соведэй шиидхэбэриин ёһоор байгша оной сентябриин 1-дэ зохеогдоод байгаа.

Мүнөөдэр би тэрэ бэлэн болоһон документ тухай мэдээсэхэ, тэрэнэй удхые тодорхойгоор харуулха, дэлгүүртэ дабшалгын удха болон шатануудые харуулха, зарим шэглэлнүүдээр хараалагдаһан тодорхой хэмжээнүүд тухай мэдээсэжэ болохо байгааб. Тэзд энээниие хэһэнэй үлүү гэжэ һананаб.

СССР-эй Президентын заабаряар дэлгүүртэ шэлжэн оролгын программын хараа бодол бэлдэгдэнхэй гэжэ таанад мэдэнэт, мүнөө Президентын соведэй болон Федерациин соведэй заседани дээрэ хэлсэгдэһэнэй ёһоор эдэ материалнуудые правительствын дурадхаһан зүйлнүүдтэй нэгэдүүлхэ талаар хүдэлмэри ябуулагдажа байна. Эдэ хоёр программын үндэһэн дээрэ нэгэ документ зохёогдохо ёһотой. Тэрэ союзна республиканудай болон ССР Союзай Верховно Соведүүдэй үзэмжэдэ эльгээгдэхээр хараалагдана.

Энэ хоёр проект дотор адлирхуу зүйлнүүд олон гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Нэн түрүүн тэдэнэр ороноо кризисһээ гаргаха ба ажахы эрхилэлгын шанараараа шэнэ бүридэлнүүдые байгуулһанай үндэһэн дээрэ, социальна эрилтэнүүдые хангаха дэлгүүрэй экономикодо түшэглэн совет арадай ажана байдалые дээшэлүүлхэ гэһэн ниитэ нэгэн зорилготой. Дэлгүүрэй харилсаанууд тээшэ харгы замда бэелүүлэгдэхэ олонхи шэглэлнүүд болон тодорхой хэмжээ ябуулгануудынь адлинууд байна. Финансанууд болон мүнгэнэй эрьесые һайжаруулха, түхэригые бэхижүүлхэ, зөөриин элдэб түхэл янзануудые байгуулха, үйлэдбэри эрхилэлгые нэгэ мэдэлһээ болюулха ба саашадань хүгжөөхэ, дэлгүүрэй харилсаануудта гол үйлэдэгшэ нюур болохо эд бараа сүлөөтэ ёһоор үйлэдбэрилэгшые һэргээн бодхоохо, дэлгүүрэй туһаламжын байгуулгануудые бүридхэхэ, гадаадын экономическа ажал ябуулгада шэнээр хандаха тухай эндэ хэлэгдэнэ.

Энэ хүдэлмэрике суггаа, эдэбхитэйгээр ябуулха хэрэгтэ бидэ ехэ анхарал хандуулнабди, юундэб гэхэдэ, тэрэ хадаа мүнөөнэй эрхэ байдалые, тэрэнэй тодорхой шэнжэнүүдые зүбөөр сэгнэжэ, дэлгүүрэй харилсаануудта дабшаха дүтын зорилгонуудые хараалжа, орон доторхи байдалые тогтонижоруулха арга боломжонуудые болон болзорые тодорхойлхо талаар правительствын хараа бодолые үшөө дахин шалгаха арга олгоно. Орон доторхи байдалые тогтууритай болгохо гэшэ мүнөө гол шухала эрилтэ болоод байна гэшэ. Тэрэниие анхаралдаа абаагүй һаа, өөрыгөө мэхэлһэнтэй адли болохо байнабди. Ниитэ нэгэн программа зохёоходоо, суггаа хүдэлмэри ябуулхадаа, правительство иимэ гол шухала хараа бодол баримталха байна.

Дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн оролгын программын шанар шэнжые тодорхойлхо Союз дотор экономическа харилсаануудые хубилган шэнэдхэлгэ эгээн орёо асуудал болохо байна.

Мүнөө үедэ шэнэ Союзна хэлсээе бэлэдхэлгэ эдэбхитэйгээр ябуулагдажа байна, тэрэнэй олонхи зүйлнүүдынь, тэрэ тоодо экономическа талаар асуудалнуудынь, мүнөө үедэ тон хурса үгэ буляалдаанай оршондо үнгэрнэ гэжэ таанад мэдэнэт. Энэ хүдэлмэриин хүшэр хүндөөр ябажа байһые анхаржа, правительство иимэ хараа бодол баримтална: Союзна хэлсээе баталтар дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн оролгые хойшолуулха гэшэ ехэ алдуу болохо байна.

Энэ эрхэ байдалда ямар ажал ябуулга эрхилхээр дурадхагданаб? Хоёр гол шухала шэглэлнүүдые нэгэдхэхэ гэжэ оролдохо — энэ нэгэ талаһаань, союзна республиканудай гүрэнэй болон экономическа бэеэ даанги байдалые бэхижүүлгые, нүгөө талаһаань, мүнөө үеын оршон дэлхэйдэ байһан нэгэдэлгэ тээшэ тэгүүлгые анхаралдаа абаха бологдоно.

Ушар тиимэһээ программын үндэһэ һууриде гурбан гол шухала ёһо гуримуудые табиха шухала гэжэ тоолонобди.

Нэгэдэхинь. Союзна республиканудай бүрин эрхэтэ ёһоор бэеэ даанги байдалые, тэдэнэй адли эрхые болон экономическа талаараа бэеэ даанги байдалые мэдэрэлгэ. Тиихэдээ бэеэ даанги республиканудай эрхэ түлөөлэлгэнүүд республиканска болон союзна хүтэлбэрилгын үүргэнүүдые таарамжатайгаар хубаарилгаһаа, эрхэ түлөөлэлгэнүүдэй хубаарилгатай зохилдуулан хуулинуудые сэхилгэһээ үндэһэтэй. Союзна республиканууд бүхэсоюзна программатай зохилдуулан, өөһэдөө дэлгүүртэ шэлжэн оролгын хэмжээнүүдые зохёожо бэелүүлхэ гэжэ энээнһээ тобшолол хэхээр.

Хоёрдохи гол ёһо гурим. Союзна республика бүхэнэй экономикын ашаг үрэтэйгөөр эмхидхэгдэхын ба нэгэдүүлгын хэрэгые гүнзэгыруулгын үндэһэн болохо бүхэсоюзна дэлгүүрэй байгуулгада таарамжатай эрхэ байдал олгохо. Энээниие бодото байдалда хэрэглэлгэ мүнгэнэй-кредитнэ, финансоза, тамуужанай политикын асуудалнуудта, республиканууд хоорондохи программануудые бэелүүлгэдэ, зарим бүхэсоюзна удха шанартай һалбаринуудые хүтэлбэрилгэдэ бүхы союзна республиканудай ажал ябуулгые бодото байдалда нэгэдүүлхые эрилтэ болгон табина. Имагтал иимэ дэлгүүр ниитэ нэгэ гүрэн түрэ болгожо байгуулагдаһан шэнэлэгдэһэн Союзай бата найдамтай экономическа үндэһэ һуури болохо гэжэ бидэ бата найдамтайгаар этигэнхэйбди.

Гурбадахинь. Зөөриин ямаршье зүйлэй предприятинуудай сүлөөтэ ёһоор ажал ябуулгаяа эрхилхэдэ эгээ таарамжатай эрхэ байдалые түбэй болон бэеэ даанги республиканудай зүгһөө хангалга. Энэ хадаа бүхэсоюзна дэлгүүр дээрэ бэеэ даанги предприятинууд болон үйлэдбэриин эрхилэгшэд үйлэдбэридэ болон өөрынгөө продукци наймаалхадаа үргэн экономическа эрхэнүүдтэй байхадаа гол шухала үйлэдэгшэ нюурнууд болоно гэһэн удхатай.

Иимэ хараа бодолнууд мүнөө үедэ гарадаг болоһон правительство республиканудай бүрин эрхэтэ бэеэ даанги байдал тухай декларацинуудые тооногүй, саашадаашье ниитэ нэгэ мэдэлтэй гүрэн түрые сахин хамгаалха зорилготой гэһэн үгэ зугаатай ямаршье холбоогүй гэжэ һанагдана. Бүхы юумые зүбөөр тайлбарилха саг ерээ. Эндэ союз тухай хэлэхэдээ, бидэ федеративна гүрэн түрэ тухай хэлэнэбди, тэрэнь ороной дотоодын ажабайдалда, мүн баһа гадаадын экономическа ба гадаадын политическэ оршон байдалнуудта бүлюу һайн арга боломжонуудые олгохо байна. Союз имагтал иимэ байхэ ёһотой гэжэ правительство тоолоно. Эндэ гүрэнүүдэй экономическа холбоон тухай хэлэгдэнэ, ондоогоор хэлэхэдэ, зарим хүнүүдэй хэлэдэгэй ёһоор, Европейскэ бүлгэмэй жэшээгээр нэгэдүүлэгдэһэн оронууд тухай эндэ хэлэгдэнэ.

Союзна республиканудые экономикые гүрэнэй талаар хүтэлбэрилгын ори ганса субъектнүүд гэжэ мэдэрэлгэ, Союзда хабаатай зөөрике союзна республиканудай зөөринүүдэй хубинуудһаа бүридхэгдэһэн гэжэ тоололго, ажахын субъектнүүд имагтал республиканска болон нютагай налог түлэхэ гэһэн хараа бодол, зүгөөр Союзай хүтэлбэрилгын зургаанууд федеративна бэшэ гуримаар байгуулагдаха ёһотой гэһэн хараа бодол ССР Союзые—ниитэ нэгэн гүрэн түрые усадхаха гэһэн удхатай.

Иимэ хараа бодолые правительство буруушаана. Имагтал нэгэдэлые һалгааһанай шалтагаанаар манай ороной арадууд арга заатагүй асари ехэ гээлтэнүүдтэ орохо байна. Имагтал энэ ушарһаа Союзай болон союзна республиканудай эрхэ түлөөлэлгэнүүдые хубаарилха гэһэн манай дурадхалнууд эндэһээ эхитэй. Тэдэнэр программа дотор найруулагданхай.

Тэдэнэртэй хүтэлбэриин бүхэсоюзна органуудай системэдэ болохо хубилалтанууд нягта холбоотой. Тэдэниие бүридхэлгэ республиканудай Союзда дамжуулан үгэһэн эрхэ түлөөлэлгэнүүдһээ дулдыдаха байна. Энэ хадаа урдынхида адли ёһын тэдыдэ, нюдэ бүрлүүлжэ хэгдэһэн хубилалтанууд бэшэ, харин тэдэниие үндэһөөрнь хубилгаһан удхатай байха.

Теэд энэмнай, нүхэдүүд, эсэсэй зорилго мүн гээшэ. Энэ хадаа дэлгүүрэй харилсаануудые дүүрэн хэмжээндэ оруулһан ушарта түйлагдаха ёһотой.

Тэрэ болотор мүнөө хүсэндөө байһан байгууламжануудые үлөөхэ болонобди. Энэмнай имагтал мүнөө үе сагта, экономикые тогтууритай болгохо үедэ онсо шухала удхашанартай. Шэнэ байгууламжануудай бии болоогүй байтар хүтэлбэриин тогтонижоһон байгууламжануудые усадхажа болохогүй.

Дэлгүүрэй харилсаануудые тогтонижоруулха, бэхижүүлхэ хэрэг мүнгэн-һангай урьһаламжын политикые шанга гуримтайгаар бэелүүлэнгүй нэбтэрүүлхэнь бэрхэтэй. Энээниие дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн орохо тухай бүхы проектнүүдые зохёогшод адляар ойлгоно.

Мүнгэнэй үнэ сэнгэй уналгые тодоор харуулдаг бюджедтэ мүнгэнэй дуталгые усадхалга, налог татабариин политикые уян нугархайгаар ябуулга, мүнгэнэй бүхы эрьесые гуримшуулха экономическа онол аргануудые хэрэглэлгэ, кредит болон процентые хэрэглэлгые эдэбхижүүлгэ, ниитын үйлэдбэридэ хабаадагшадай олзо доходойнь ажал хүдэлмэриинь эсэсэй дүнгүүдтэй холбоон — дэлгүүрэй экономикын эдэ болон бусад зүйлнүүдые байгуулга мүн баһа ямаршье арсалдаа гарганагүй. Зохисотой, тодорхой дурадхалнууд правительственнэ программа дотор найруулагданхай.

Гэхэтэй хамта холын хараата зорилгонуудые нэгэн адляар ойлгохотойгоо хамта тэдэниие түйлаха харгы зам бэдэрэлгэдэ нилээд ехэ алгасалдаанууд, илгаанууд элирүүлэгдээ. Илангаяа бюджедтэ дутагдадаг зөөриие яажа бага болгохоб гэһэн асуудалые уридшалан сэгнэхэ талаар ондо ондоо багсаамжалгын бии байһые тэмдэглэхэ хүсэлэнтэйб.

Тэрэнэй эгээн ехэ хэмжээниинь 1990 ондо СССР-эй Верховно Совет 60 миллиард гэжэ тодорхойлһон байна. Гэхэтэй хамта эгээн хурса социальна асуудалнуудаар нэмэлтэ шиидхэбэринүүд абтаһан байгаа. Үхибүүдтэ материальна туһаламжа хүргэлгэ ехэ болоо, орооһо тарья худалдажа абаха сэнгүүд дээшэлүүлэгдээ. Бусадшье хэмжээ ябуулганууд хараалагдаһан байгаа. Эдэ бүгэдэ бюджедтэ дутаһан мүнгэ зөөриин дээдэ хэмжээе үлүү гараха аюул тохёолдуулаа. Тэрэниие зайсуулха талаар правительство тодорхой хэмжээнүүдые абана.

Уридшалан тоолоод үзэхэдэ, 1991 ондо бюджедтэ дутаһан мүнгэн зөөриин хэмжээн эрид дээшэлхээр хараалагдана. Ганса союзна республиканудай бюджедүүдтэ дутаһан мүнгэн зөөриин хэмжээн 130 гаран миллиард түхэригөөр сэгнэгдэнэ.

Энэмнай эсэсэй тоонууд бэшэ. Тэдэнэй саашадаа тодорхойлогдохонь ойлгосотой юм ааб даа. Харин нэгэл юумэн эли, энэ юуб гэхэдэ, 1991 оной түсэбүүдые зохёоходо, энэмнай эгээл хүшэр хүндэ асуудал болохо байна. СССР-эй Верховно Совет эдэ асуудалнуудые тон наринаар хаража үзэхэ бээз.

Дэлгүүртэ шэлжэн оролгын правительственнэ программа дотор ерэхэ жэлэй туршада бюджедтэ дутагдадаг мүнгэн зөөриин хэмжээ 25—30 миллиард түхэриг хүрэтэр гэхэ гү, али бүхы национальна продуктын 2,5—3 процент хүрэтэр бага болгохо гэһэн зорилго табигдана. Энэ хадаа тон орёо зорилго мүн гээшэ. Тэрэниие зүбөөр шиидхэлгэдэ мүнөө бүхы экономическа зургаанууд харюу бэдэрнэ. Бюджедтэ мүнгэнэй дуталгые доошолуулха хэрэг социальна программануудые хэһээнгүйгөөр түйлэжэ болохогүй гэжэ тоо баримтанууд батадхана.

Ниитэ нэгэ программа бэлдэлгын хамтын хүдэлмэриин ябуулагдажа байхада, энээн тухай би хэлээ һэм, байгша ониие 40 миллиард түхэриг дуталгатайгаар дүүргэхые дурадхана, ерэхэ жэлэй март һарада союзна бюджедтэ дутаһан мүнгэн байха ёһогүй, мүн баһа союзна республиканудай бюджедүүдтэ мүнгэ зөөриин дутаха ушарые болюулха гэһэн дурадхалнууд ороно. Тохёолдоһон бодото ушар байдал энээниие энэ болзор соо ажалшадай амин шухала аша туһые үргэн хэмжээтэйгээр доошолуулангүй бэелүүлхын аргагүй байна гэжэ бодото байдал харуулна. Имагтал иимэ дурадхалнуудта түшэглэжэ, дэлгүүртэ түргэнөөр шэлжэн орохо хараа бодол зохёогдоһон байгаа, нэгэ—жэл хахадай туршада дэлгүүрэй экономикодо, тэрэнэй бүхы түхэл янзануудта шэлжэн орохо хараа бодол зохёогдоһон байгаа, бусад оронууд энэ замые хэдэн арбаад жэлэй туршада гаталһан байна.

Бодото байдалые зүбөөр сэгнэдэг, арад зоной урда харюусалгаяа мэдэрдэг правительство иимэ дурадхалтай эбсэжэ шадахагүй. Энэмнай пенсинүүд тухай шэнэ хуулиие болюулха, үхибүүдтэй гэр бүлэнүүдтэ хараалагдаһан туһаламжаһаа арсаха гэһэн удхатай. Бидэ хүн зониие мэхэлхэ эрхэгүйбди.

Мүнөө үнэ сэнгэй бүридэлгые хубилган шэнэдхэлгэдэ правительствын баримталдаг хараа бодолнуудта тогтохо хүсэлэнтэйб. Эндэ мүн баһа бидэ ажабайдалай тодорхой эрилтэнүүдые хараадаа абажа болонобди. Мүнөөдэр гол эрилтэнь юун болоноб гэхэдэ, нэгэн доро гүрэн түрын хиналта доро үнэ сэн дээшэлүүлхэ гү, али ерэхэ жэлэй январиин 1-һээ сүлөөтэ ёһоор сэнгүүдые тогтоодог болжо, дэлгүүр тээшэ замаа эхилхэ гү гэһэн шиидхэбэри абаха хэрэгтэй болоно.

Оптово сэнгүүдые нэгэн доро шэнэлхэ гэһэн өөһэдынгөө хараа бодолые бидэ үндэһэлхэдөө, мүнөөнэй хүшэр хүндэ эрхэ байдалда сүлөөтэ сэнгүүдтэ гансата оролго хадаа тэдэнэй айхабтар ехээр ургалгада, ажахын байдалые тогтууригүй болголгодо хүргэхэ, предприятинуудай үйлэдбэриин программа бүридүүлгэдэ эмхи гуримгүй байдал тохёолдуулха гэжэ тоолонобди. Ушар иимэһээ оптово сэнгүүдые түбэй газарһаа шэнэлээд, саашань тэдэниие сүлөөтэ болгохо гэжэ правительство дурадхана ха юм.

Розничнэ сэнгүүд тухай онсолон хэлэхэ хэрэгтэй. Энэ талаар оло дахин хэлэһэн юумээ би дабтахагүйб. Сэнгүүдые нэгэ доро дээшэлүүлхэ хэрэгтэй, энээнһээ уламжалан, ажабайдалай үнэтэй бололгые хүн зондо гүйсэд дүүрэнээр хүсэлдүүлэн түлэхэ тухай правительство нюусагүйгөөр соносхоно гэжэ гансал тэмдэглэхэ байнаб.

Энээнтэй нэгэн доро 85 миллиард шахуу түхэригтэ юрэнхы дээрээ болохо холодильнигуудай, телевизорнуудай радиозүйлнүүдэй зарим түхэлнүүдэй, хүнгэн промышленностиин зарим эд бараанай үнэ сэнгүүдые 1991 ондо дээшэлүүлхэгүй гээд дурадхагдана.

Архиин зүйлнүүдэй болон коммунальна хангалгын сэнгүүдые дээшэлүүлхэ тухай асуудалые хаража үзэлгэ болюулагдаа. Мүн хүнгэн промышленностиин 5 миллиард түхэригэй хэдэ хэдэн эд бараанай үнэ сэн доошолуулагдаха гээд хараалагдана.

1991 онһоо эхилжэ эд бараанай зарим бүлэгүүдые сүлөөтэ сэндэ удаа дараалан оруулжа, эдэ эд бараанай хубинь 1992 ондо 70 процентдэ хүргэгдэхэ юм.

Арад зондо үсэд нэтэрүүгээр дурадхагдажа байгаа ондоо вариантын удхань юун болоноб?

Үйлэдбэриин-техническэ хэрэглэмжын продукциин үнэ сэнгүүд тухай би хэлээ бэлэйб. Мүн лэ бэлэдхэлэй шэнэ сэнгүүдһээ арсаха, тиигэжэ тэдэниие шэнээр, хэлсээнэй үндэһөөр бүридүүлхэ гээд дурадхагдана. Гэбэшье энээниие яажа бэелүүлхэб гэжэ проектын авторнууд хэлэнэгүй бшуу. Жэшээнь, РСФСР-эй, Украинын колхоз, совхозууд саахарай свеклын, орооһо тарянай, малай болон бусад түхэлэй продукциин бэлэдхэлэй үнэ сэнгүүд тухай хэнтэй хэлсэхэ болоноб. Энээнэй эсэстэ хүдөө ажахы хадаа гүйсэд мэдэгдэхэгүй, экономическа хүдэлмэриин саашанхи ябуулгын ойлгосогүй эрхэ байдалда 1991 ондо орохо байна ха юм.

Розничнэ сэнгүүд тухай хэлэхэ болоо һаа, эндэ гол түлэб сүлөөтэ сэнгүүдые тогтоолгодо шэлжэн оролгын үедэ тэдэмнай зүндөө ургаха болоно ха юм.

Иимэ ушарта тэдэнэй ургалта хэдэн дахин ехэ болохо гээд уридшалан үнгэргэгдэһэн али бүхы сэгнэлтэнүүд ба тоололгонууд харуулжа үгэнэ. Энэмнай Югослави, Польшо болон бусад олон оронуудай дүй дүршэлөөр батадхагдана бшуу. Энэ дээшэлэлгые хэн даажа абахаб, ямар хэмжээгээр энэ хүсэлдүүлгэ бэелүүлэгдэхэ болоноб, үнэ сэнгэй зүндөө дээшэлгэ хэн дээрэ хүндэ хүшэрөөр буужа ерэхэб гэһэн асуудал гарана. Иимэ байдалда нэн түрүүн доогуур болон дунда хэмжээнэй салин хүлһэтэй хүн зон хохидолдо орохо гэжэ манай шэнжэлгэшье, гадаадын бодото байдалшье харуулна гээшэ. Дэлгүүрэй үнэ сэн тогтоолгодо дары түргэн оролгын хүндэ хүшэрые тэдэл өөһэдынгөө зэм дээрэ даажа гараха ёһотой болоно. Ажаһуудалай хэм хэмжээн 30, магад, бүри дээшэшье процентээр доошолхо байна. Орон дотор саарһан мүнгэнэй үнэ сэнгэй буурална уридшалан таахаар бэшэ эршэтэйгээр үргэдхэхэ байна бшуу. Захиргаанай гуримаар үнэ сэн дээшэлүүлгэһээ арсаха гэһэн дурадхал үнэн дээрээ иимэл байха болоно ха юм.

Зүгөөр, энэ проектын авторнууд 150 эд бараанай үнэ сэнгые зандань үлөөхэ гээд дурадхана. Тиигэбэшье эдэ эд бараанай списоктэй танилсаад байхада, мүнөөнэй сэнгээр тэдэниие худалдалгаһаа ороһон мүнгэ зөөри 25—30 миллиард түхэриг болохо байна гэжэ элирнэ. Энэмнай эд бараанай эрьесын 7 процентһээ бага байха, хэрэглэмжын эгээл бага бюджедэй оройдоол 25 процентнь болохо байна гээшэ. Жэшээнь, хилээмэнэй бүхы сортнууд сооһоо гансал сагаан хилээмэндэ — батон болон «орловский» гэһэн хилээмэндэ 13 мүнгэнэй, загаһанай продуктнууд сооһоо гансал трескада мүнөөнэй сэн үлөөхэ гээд дурадхана. Харин хилээмэнэй ба загаһанай бусад бүхы түхэлнүүдые сүлөөтэ сэнгүүдээр худалдаха гэжэ дурадхагдана. Ушар иимэһээ эдеэ хоолой үнэгүй продуктнуудай худалдаа наймаанда дары үгы болохонь эли ха юм.

Тиимэһээ правительство иимэ дурадхалнуудые бэелүүлхэ аргагүй байна. Энэмнай харюусалгагүй алхам болохо бшуу. Иимэ хараа бодолнуудай алгасалгатай байхада, манай һанамжаар, үгээ ойлголсожо болохоор бэшэ. Эндэ шэлэлгэ хэхэ хэрэгтэй болоно.

Нүхэдүүд!

Аграрна секторто дэлгүүрэй харилсаануудые байгуулгада хандаха талаар правительствын хараа бодол тухай богонёор хэлэхэм. Тэрэнэй гол удхань иимэрхүү байна.

Нэгэдэхеэр, таряашадай ажахынуудта, газарые үмсын зөөри болгохо ба тэрэниие, газарай банкнуудаар дамжуулан, худалдаа наймаа хэхэ ябадалда гол түлэб түшэглэһэн, үнэн зүбынь элирүүлэгдээшьегүй һаа, 1991 оной январиин 1 болотор дүрбэдэхи колхоз болон совхозой үгырэн пайхаруудталга үзэгдэжэ болохо гэһэн дурадхалнуудтай бидэ зүбшэхэ аргагүйбди.

Мүнөөшье, ерээдүйдэшье колхоз, совхозые бэеэ даанхай таряашанай ажахытай зүришэлдүүлхэ хэрэггүй гэжэ союзна правительство тоолоно. Эндэ шухалань гэхэдэ, зүришэлдэлгэ бэшэ, харин газар дээрэ ажахы эрхилхэ эрхэ байдалаа таряашанай өөрөө шэлэхэ эрхэ, үйлэдбэриин болон бусадшье хамжаанай аргаар тэрэниие нарижуулан һайжаруулга ба нэгэдүүлгэ болоно. Колхоз, совхозуудай ниитын нэгэдэлые таряашадай ажахынуудтай, элдэб түхэлэй кооперативуудтай, хүн зоной хубиин ажахынуудтай эгээл зохидоор тааруулга — иимэл шэнгеэр олон түхэлтэй аграрна экономико бидэндэ ойлгогдоно гээшэ.

Хоёрдохеёр, манай һанахада, техникын гол хэрэгсэлнүүдээр мүнөө хүдөө ажахы бодото хэрэглэмжэһээ дээгүүр хангагданхай, энээнһээ боложо үйлэдбэриин гол хэрэгсэлнүүдтэ сүлөөтэ үнэ сэнгүүдые тогтоолгодо ба оптово худалдаа наймаанда орохо гэһэн дурадхалнууд үндэһэ баримтагүй байха юм.

Шэлжэн оролгын үедэ агропромышленна комплексые машина болон түхеэрэлгэнүүдэй гол шухала зүйлнүүдээр нэгэ газарһаа оптово сэнгүүдээр лаб хангалга үлөөхэдэ таарамжатай гэжэ правительство тоолоно. Хүдөө ажахые, илангаяа болбосоруулгын һалбаринуудые, техническэ талаһаань шэнээр зэбсэгжүүлгые түргэдхэлгын аша туһада, мүн тэрэшэлэн ажахынуудай аша туһануудые техникэ гаргагшадай зонхилолгоһоо, тэдэнэй үнэ сэнгүүдэй хиналтагүйгөөр ургалтаһаа хамгаалха хэрэгтэй байһан дээрэһээ энээниие заатагүй хэхэ хэрэгтэй болоно.

Гурбадахинь. Хүдөөгэй социальна хүгжэлтэ тухай анхарал оролдолгые, тэдэнэй дурадхаһанай ёһоор, таряашадай ажахынуудай байгуулагдаһан нютагуудта элдэб хүнгэлэлтэнүүдые гансал үгэлгэдэ адляар тооложо болохогүй. Энэ асуудалнай нилээд гүнзэгы юм. Эгээл эндэ залан сэхэ шэнэ хандалганууд ба шиидхэбэринүүд, хоорондоо тааруулагдаһан ябуулганууд болон республика, хизаар, область, район бүхэндэ комплексно программанууд хэрэгтэй болоно.

Энэмнай удхаараа аграрна политикын шухалын шухала шэглэлнүүд болоно гээшэ. Эдэниие бэелүүлгэдэ союзна болон республиканска правительствануудай хүсэл оролдолгонууд элсүүлэгдэхэ ёһотой.

Нүхэд арадай депутадууд!

Манай программа нюусагүй экономикодо, Эсэгэ ороной дэлгүүрые дэлхэйхитэй нэгэдүүлгэдэ түшэглэнэ. Тэрэнэй гол шухалань гэхэдэ, орон дотор ажахын мүрысэлгэтэй онол аргануудые байгуулга, гадаадын экономическа ябуулгануудые предприятинуудай бэеэ даагаад хэхэ ябадал хангалга болоно бшуу.

Ушар иимэһээ тэрэ имагтал ниитэ союзнэ дэлгүүрэй, тамуужанай, валютын болон патентын нэгэл газарай, ажахы эрхилэлгын хуулинуудай үндэһэ һууринуудай ниитэ нэгэн байлгаһаа эхи абадаг байна. Энэл уг зорилгонуудта түхэригэй шэнэ хүсые тогтоолго, тэрэнэй андалдадаг бололгые түйлалга, харилсаа холбооной шэнэ түхэл маягуудые шудалалга зорюулагдаха зэргэтэй.

Эдэ бүхы хандалганууд СССР-эй Верховно Соведтэ үгтэһэн тамуужанай, инвестиционно болон валютын шэнэ хуулинуудай проектнүүд дотор харуулагданхай. Таанад тэдэниие зүбшэн хэлсэжэ эхилээ ха юмта.

Хоёр программын гадаадын экономическа бүлэгүүд олон адли юумэтэй байна, нэгэдхэгдэжэ боломоор гээшэ. Зүгөөр предприятинуудай эрхэнүүдые, тэрэ тоодо олоһон валютаяа өөһэдөө эдлэхэ эрхые, хорооһогүйн тула, бүтэмжэтэй партнер болохо Союзай статусые үгы хэхэгүйн тула, манай уласхоорондын хэлсээнүүдэй бүхы системые тоодоггүй болохогүйн тула үшөөл хүнгэн бэшэ хүдэлмэри бидэ хэхэ болонобди.

Правительствын программа дотор гадаадын гүрэнүүдэй мүнгэ зөөри гол түлэб үйлэдбэриин секторто, капитальна һомололгонууд болгон, хабаадуулагдаха байна. Тиихэдээ энэ сектор зөөриин элдэб түхэл янзануудтай байха зэргэтэй. Иимэ һанамжые гадаадын худалдаа наймаанайхид ойлгодог байна. Гол түлэб мүнөөнэй хэрэглэмжэдэ шэглүүлэгдэһэн баруунай хэдэн миллиардын туһаламжада бидэ найдаха аргагүйбди. Дэлгүүртэ шэлжэн оролгын социальна үнэ сэнгые иигэжэ гадаадын дэлхэйдэ даалгаха гэһэн һанал бүтэхэгүй шэнги. Үшөө һүүлдэнь эдэ урьһаламжануудай түлөө яажа тоосохомнай эли бэшэ байна.

Һүүлшынхинь, тиигэбэшье удхаграа эгээл шухала юумэн. Экономическа шэнэ модельдэ шэлжэн оролгын программые дурадхахадаа, правительство хараалагдаһан хубилалтануудай гол зорилго — манай ороной бүхы эрхэтэдэй нэрэ түрэдэ хүрэмэ материальна болон оюун бодолой ажаһуудал хангаха арга боломжо ба эрхэ нүхэсэл байгуулга болоно гэһэн бодомжоһоо эхи абадаг байна.

Правительствын программын эгээл шухала хубинь гэхэдэ, хүн зоной социальна гол эрхэнүүдые лаб хангаха, дэлгүүрэй хангалтагүй муу үзэгдэлнүүдһээ тэрэниие хамгаалжа шадаха хэмжээнүүдэй комплексно системэ мүн болоно.

Эдэ хэмжээнүүдэй эмхидхэлэй—хуули ёһоной үндэһэ һууринуудые, дэлгүүрэй онол аргануудые бүридүүлгын бусад асуудалнуудтай жэшэхэ болоо һаа, правительство уридшалан зохёон табижа байнхай.

Социальна тогтууритай үзэгдэл боломоор хүдэлмэригүйдэлгые нэн түрүүн бии болгожо болохогүй. Дэлгүүрэй экономикодо шата шатаар оролго, тэрэнэй байгууламжые гэнтэ эбдэлгэһээ хамгаалга энээндэ туһа хүргэхэ ёһотой. Ажалай талаар хүн зоной хуули ёһоной ба экономическа эгээл шухала лаб хангалгануудые бэхижүүлхын тула хүн зониие ажалаар хангалга тухай ССР Союзай ба союзна республиканудай хуулиин һууринуудай проект зохёон табигдаад, СССР-эй Верховно Соведтэ үгтэһэн гээшэ.

Хүн зоной эгээл муу байдалтай бүлэгүүдые: пенсионернүүдые, үхибүүдтэй гэр бүлэнүүдые, инвалидуудые социальна талаһаань лаб хангалгын ба дэмжэлгын бүхэли системые байгуулгада ехэ анхарал хандуулагдана. Энээндэ хэрэгтэй хэмжээнүүд баталагдан абтаһан хуулинуудаар болон правительствын тогтоолнуудаар хараалагданхай юм. Инвалидууд тухай хэлэхэ болоо һаа, тэдэнэй социальна хамгаалалга тухай СССР-эй хуулиин проект танай үзэмжэдэ табигданхай юм.

Хүн зоной эдэ бүлэгүүдые лаб хангалгын гурим байгуулгын залан сэхэ баримта гэхэдэ, союзна хэмжээндэ зохихо түлбэринүүд болон хүнгэлэлтэнүүдэй гансал доодо захын хэмжээнүүдые тогтоолго болоно. Нэгэ талаһаа, энэмнай хүн зоной социальна талаараа бата найдалтай байлгые дээшэлүүлнэ, харин нүгөө талаһаа, эдэ түлбэринүүдые дээшэлүүлхэ республиканудай арга боломжонуудые хизаарлаңагүй ха юм.

Саарһан мүнгэнэй үнэ сэнгэй буурaжа боломоор үедэ хүн зоной юумэ худалдажа абаха аргые хамгаалгын айхабтар ехэ удхатай байһаниинь эли ааб даа. Үнэ сэнгэй нэгэн доро дээшэлэлгые эрхэтэдгэ гүйсэд дүүрэнээр хүсэлдүүлэн түлэхэ хэрэгтэй, энээниие байгша оной декабрьда бэелүүлхээр хараалха ушартай гэжэ бидэ батаар этигэнэбди.

Правительствын программа дээрэ хүдэлхэ үедэ бодото дээрээ мүнөө байһан хэрэглэмжын хэмжээгээр нэмэлтэ түлбэриин бүхы мүнгые тэдэндэ дамжуулха тухай союзна республиканудай дү-

---

РСФСР-эй Верховно Соведэй сесси

ДЭЛГҮҮРТЭ ОРОЛГЫН ХҮШЭР ЗАМ

Үсэгэлдэр РСФСР-эй Верховно Соведэй сесси экономическа реформын хараа бодол зүбшэн хэлсэхэ, тэрэ асуудалаар тогтоол баталан абаха ёһотой байгаа. РСФСР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ Б. Н. Ельцин заседаниие хүтэлбэрилөө.

Тэрэ түрүүшээр Национальностьнуудай Соведэй болон Республикын Соведэй түрүүлэгшэнэр — Р. Г. Абдулатиповта, В. Б. Исаковта үгэ үгэбэ. Тэдэнэр РСФСР-эй Верховно Соведэй палатануудта дэлгүүртэ оролгын программын проектнүүдые үнгэрэгшэ үдэр зүбшэн хэлсэһэнэй дүнгүүдтэй сугларагшадые танилсуулаа. Тэдэнэй һанамжаар диилэнхи олон депутадууд шэнэ экономическа харилсаанай гуримуудые һайшаан дэмжээ.

«500 үдэр» гэһэн программын авторнуудай нэгэн — РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо Г. А. Яалинский үгэ хэлэхэдээ, эхин хүдэлмэри дүүргэгдээ, шүүмжэлхы ажаглалтанууд хараада абтаа, удаань энэ документ үшөөл хаража үзэгдэхэ гээд заседанида хабаадагшадта мэдээсэбэ. Нэн түрүүн энэнь агропромышленна комплексын хүгжэлтэдэ, һалбари һалбариин байгууламжада хабаатай. Юундэб гэхэдэ, эдэ асуудалнууд дан лэ нэгэ талаһаа харуулагдаа гэжэ депутадууд тоолоно. Зүгөөр дэлгүүртэ оролгын бүхы хэмжээ ябуулгануудай түргэн саг соо бэелүүлэгдээ һаань, республика экономическа доройтоһон байдалһаа гараха аргатай гэжэ заагдаба. Удаань зохёохы хүдэлмэри ябуулха бүхы эрхэ байдал олдохо ха юм. Россин Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшын тайлбарилһанай ёһоор ойрын үе саг — 100 үдэр эгээл харюусалгатай саг болоно.

Олоной зүгһөө шанга «добтолгодо» ороһон, шүүмжэлэгдэһэн программын проектые зүбшэн хэлсэлгэ депутадуудай ехэ эдэбхи үүсхэл дэбжээгээ. 80 гаран хүн үгэ хэлэхээ бэшүүлэгдээ. Республикые экономическа доройтоһон байдалһаа гаргаха ганса зам — тус программые баталан абалга өөрынгөө удха шанараар Октябриин революцитай адлирхуу гээд үгэ хэлэгшэд тэмдэглээ. Зүгөөр Россин бүрин эрхэтэ гүрэнэй депутадууд обществые хубилган шэнэдхэхэ талаар хүшэр хүндэ уялгануудые даажа абахаар бэлэн байһанаа элирхэйлбэ.

Шанга, арсалдаата хөөрэлдөөнэй һүүлээр РСФСР-эй Верховно Соведэй «Экономикые тогтууритай болголгын программа, дэлгүүрэй харилсаануудта оролго тухай» тогтоол баталан абтаба. Тэрэ тогтоолые үндэһэн болгожо, правительствын программые бодото дээрэнь бэелүүлхэ түсэб зохёохыень РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведтэ даалгаба. Энэ тогтоолой нэгэ пункт соонь энэ тогтоолые ойрын сагта дамжахыень союзна республиканудай Верховно Соведүүдтэ, СССР-эй Верховно Соведтэ хандаһан хандалга бии.

Сесси «1990 оной таряа хурьялгые түгэсхэхэ талаар нэмэлтэ хэмжээнүүд ба РСФСР-эй эдеэ хоолой дэлгүүрые тогтууритай болгохо тухай» тогтоол баталан абаба. Таряа хурьялгые богони болзор соо дүүргэхын, үбһэ тэжээл ба эдеэ хоолой нөөсэнүүдые байгуулхын, гол продуктнуудые эльгээхэ талаар хэлсээнүүдээ гүйсэдөөр дүүргэхын тула РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй тогтоолнуудаар олгогдоһон нютагай хүтэлбэрилгын эрхэнүүдые, экономическа шэнэ эрхэ байдалые хэрэглэхыень бүхы шатын республиканска Соведүүдые депутадууд тус тогтоол соогоо уряалба. Таряа хурьялгые урагшатайгаар үнгэргэхын, ургаса гээлтэ хоролтойгүйгөөр хадагалхын тула зохихо нэмэлтэ хэмжээнүүдые абахыень, эдеэ хоолой зүйлнүүдээр худалдаа наймаае хангахын түлөө харюусалгатай тушаалтанюурнуудта эрилтээ шангадхахыень Россин Министрнүүдэй Соведтэ дурадхагдаа. Тусхайлбал, Министрнүүдэ

СССР-эй Верховно Соведэй сесси

ХҮНГЭН БЭШЭ ШЭЛЭЛГЫН ЗАМ

[...]эй Верховно Соведэй [...] сессиин хоёрдохи [...] арадай депутадууд ма[...]ствын үмэнэ табиг[...]һан гол шухала асуу[...] нюур нюураараа уша[...] СССР-эй Президент М. С. [...] хабаедалсаһан пар[...] палатануудай үглөө[...] заседани гурим[...] дэлгүүрэй эконо[...] шэлжэн оролгын бүхэ[...]нэн ниитэ программа [...] ороной арадай ажахые [...] болгохо хэмжээ[...] зохёохо тухай асууда[...] хэлсэлгэһээ эхи[...] асуудалаар элидхэл [...] Министрнүүдэй Со[...] Түрүүлэгшэ Н. И. Рыж[...]ан байна.

[...]ые арадай депута[...] шагнаһанай һүүлээр [...]ствые толгойлогшо [...]нүүдтэ харюусаа. Гэбэ[...]шалта энэ хэрэг 10 ми[...] бэшэ саг ээ[...] докуентын үгы [...] задаа миил депутатска [...] хүндэлөөгүй байһан [...], харин правительст[...] программагүй байгуулгые, [...] тус программын хуурмаг [...] харуулаа гэжэ нэрээ [...] депутат тон шангаар [...] Н. И. Рыжковой үгые [...]рэһэн байна. Дэмы саг [...], Президентын со[...]гшүүн академик С. С. [...]нда үгэ үгэжэ, дэлгүүр[...]гын бодото үндэһэтэй [...]ые энэ гэһээр зүб[...]эжэ эхилхэ гэжэ де[...] дурадхаба.

[...]тат А. А. Згерская-Яро[...] Верховно Соведэй гэ[...] гарта энэ хоёр про[...] — правительственна[...] альтернативнашье — пар[...] оротор тус асуудал [...] хэлсэлгые хойшолуул[...] һанамжалба.

[...]ительствын хэһэн хүдэл[...] тухай элидхэхэ уялгатай [...] гэжэ Н. И. Рыжков [...]аба. Энэшье, нүгөөдэ[...]араа бодолые мүнөөдөө [...] бү хэлсэебди, ниитэ [...] хүлеэһэниинь зүб [...]гоба.

[...] үгэ абаһан М. С. [...] иимэ программа мү[...] түгэсхэгдэнхэй, үглөө[...]оолоор барлагдажа, де[...]ууда үгтэхэ гэжэ хэлэ[...] Хоёр программануудые [...] замые шэлэхэдээ, [...]ентын соведэй болон [...]хиин соведэй хамтын [...] дээрэ түйлагдаһан [...] үндэһэлһэн байнабди. [...] ударидагшын тайлба[...] сооһи шахардуу байда[...]баруулагагүй. Жэшээнь, [...] Г. С. Игитян общество, [...] тохёолдоһон эрхэ [...]ые дэлгэрэнгыгээр сэг[...] СССР-эй Президентын [...] хэрэгтэй гэжэ он[...]аба.

[...] М. С. Горбачевой [...] үедэ намдуу бай[...]тоо.

[...] общество эгээл дүтын [...]дэ, эгээл дүтын сагта [...] байхаб, эгээл дүтын саг[...] өөһэдөө ямар байха[...] гэһэн мүнөөнэй сесси [...] табигдаһан гол шухала [...] задаа эгээл дүтын эдэ [...]үүдтэ шиидхэгдэхэ гэжэ [...]дент хэлээ. Эдэ шиидхэ[...] һүүлээр обществын [...] һуурида гол шухала ху[...]нүүд болоҗо, тэдэ заа[...] бүхэсоюзна договорто [...] үзүүлхэ, юундэб гэ[...] экономико олон юумэ [...]ойлдог, мүн эдэ про[...]нүүд дээрэ хүдэлхэдөө, бидэ булта энээние мэдэржэ үрдеэбди. Политическэ институдууд, үүргэнүүдые хубаарилга ямар байха ёһотойб гэжэ экономико тодорхойлно. Тиимэһээ мүнөөдэр та бидэнэр үндэһэн шухала гэхэ гү, али бүри хуби заяаемнай тодорхойлхо шэлэлгэ хэхэ зэргэтэйбди.

Энэ сессиин урда тээ болоһон бүхы юумэн дэмы бэшэ, нүхэд. Общество дотор ямар үйлэ ябадалнуудай болоҗо байһые харыт. Зарим зон эсэнхэй, нүгөөдүүлдэнь бүхы юумэн мэдээжэ, үгэ яряа дэлгэдэг ажал ябуулагшад олон бии болонхой. Намда бүхы юумэн гүйсэд мэдээжэ гэжэ өөр тухайгаа хэлэжэ шадахагүйб. Алдуу хэхэгүйн тула танай, эрдэмтэдэй, ондо ондоо хараа бодолтой түлөөлэгшэдэй хабсалгада түшэглэн, ойлгохо гэжэ оролдоноб.

Юрэл бидэнэр байгаал аабзабди даа, орон тухай эндэ хэлэгдэнэ ха юм. Урид энээнике хэхэ байгаабди, сагаа алдаабди гэхэшэлэн ярилдана. Үгы, саг гээгдээгүй. Энэ үедэ бидэ зарим юумэ ойлгообди. Бидэ өөһэдөө юун гээшэбибди, юугээ хаяха хэрэгтэйб, общество дотор хүдэлдэг ёһо гурим манай орондо эршэ олгохо шадалтай гү гэжэ ойлгообди. Оройдоол жэл — жэл хахадай саанахана һанамжа, бодолнуудай олон ондоо байлга тухай хэлсэдэг һэмнайбди, харин мүнөө политическэ плюрализмые тэрэнэй бүхы шэнжэнүүдтэйгээрнь бодотоор хаража байнабди. Үсэгэлдэрхэн лэ, зөөриин, гүрэнэй мэдэлһээ зөөри хуряан абалгын асуудалнуудта дүтэлжэ ядажа байхадаа, дэлгүүртэ ороёбди гэжэ уряа хаяжархёо һаа, үрэ гараха байгаа гээшэ гү? Хай даа.

Үнгэрһэн үе саг, мүнөөнэй үе саг болон ерээдүй тухай үсэгэлдэрэймнай бодомжо энэ асуудалые иимэ үндэһэ баримтатайгаар, хурсаар табиха арга манда олгоогүй юм. Энэнь аргагүй эли. Урдань иимэ алхам хэбэл, шаналмаар үйдхартай байдал, орон соо бүхы юумэнэй эжэ эхигүйгөөр бусайдашаһан байдал тогтожо, тэрээнһээ бидэ гаража шадахагүй байгаабди. Тиигээ һаа, магад, үглөөдэр гү? Үгы, үглөөдэр һаа, хожомдохобди. Юундэ? Юундэб гэхэдэ, байгууламжанууд һандаран һалажа байна, хуушан юумэн хойшоо гарана, харин шэнэ юумэн үшөө бүридэлөө олоогүй. Системэ дотороо эбгүй болонхой, юрэнхыдөө, системэшье үгы, тэрэ хойшоо гараа, экономикодо, хуули ёһоной зургаануудай хүдэлмэридэ, политическэ засагта һандарал, бутарал, тогтууригүй байдал дэлгэрэнхэй. Тиихэһээ байха экономико доторшье хангалтагүй үйлэ ябадалнууд дэлгэржэ, ажахын харилсаанууд таһаржа, мүнгөөр түлэлгын орондо эд бараагаар андалдалга, өөрынгөө территориие тойруулаад, хаалтануудые табилга, областьнуудые тойроод тамуужаншье бии болгохо һанаашалганууд бии. Ондоогоор хэлэхэдэ, саашань хойшолуулжа болохогүй, шиидхэхэ хэрэгтэй.

Хабартаа ямар эрхэ байдалда хүдэлһэнөө һанаандаа һэргээгыт. Обществын диилэнхи олониинь дэлгүүр тухай хэлсэхэшье хүсэлгүй байгаа, харин Верховно Совет залан сэхэ хараа бодол дурадхажа, дэлгүүртэ оролгые хаража үзэхэ хэрэгтэй гэжэ онсо тэмдэглээ хамнай. Эдэ һаранууд соо общество заримдаа арбаад жэлнүүд соо гаталдаг замые гараһан байна. Дэлгүүртэ орохо хэрэгтэй гэжэ хүнүүдэй ойлгоһониие дэлгүүр тухай урданайнгаа ойлгосонуудые тэдэнэй хубилгаһаниие мүнөөдэр асуултанууд харуулна. Үйлэдбэри дээрэ хүниие ондоо байдалда табижа, үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдтэ тэрэниие дүтэлүүлхэ, ондоо урмашуулганануудые тодорхойлхо, тиин энээнэй ашаар экономическа ажабайдалай шэнэ түхэл янзануудта гараха гэһэн ойлгосотой болоо. Тиимэһээ зөөриин харилсаануудые үндэһөөрнь хубилгахаар болоо. Энэ ушарые мүнөө общество дотор ойлгоно.

Дэлгүүртэ оролгын үедэ бии болохо хангалтагүй үзэгдэлнүүд арад зоной һанаа зобооно. Тэдэниие тэсэхээр гээшэ гү, али тэдэ улам бүри хүндэ, магад, заһагдахаар бэшэ хүшэр эрхэ байдалда оруулжархиха гээшэ гү?

Дэлгүүртэ яагаад орохоб? Байдал ямар бэ гэбэл, бүхы һанамжануудые нэгэдүүлхэ, ниитэ нэгэн шугамые зохёохо, харюусалгатай энэ үе шатада бүхы хүсэнүүдые нэгэдүүлхэ, Россида дэлгүүртэ оролгын нэгэ документын хэлсэжэ байхада, ороной Верховно Соведтэ ондоо документын хэлсэгдэжэ байха ушар байдалые зайсуулха арга боломжо би хараноб. Бодото байдалые байһан сооһоо харуулһан, үгээ ойлголсолгые хангаһан документ зохёохо гээшэ, минии һанахада, тон лэ зүб, политическэ талаараа алдуугүй зам болоно.

Иимэ замда бидэ дүтэлжэ байнабди гэжэ һананаб. Нүхэр Рыжков сэхэ руунь хэлээ. Энээнһээ уламжалан, үнэхөөрөөшье юу хэгдээб, юу дутуугаар хэгдээб, ямар алдуунууд бииб гэжэ хэлэжэ болохо. Энэнь ондоо асуудал болоно. Гэхэ зуура, һанамжануудай алгасаһан тухай, энэ алгасалай мүнөөдөө дабагдаагүй байһан тухай тэрэнэй хэлэһэниинь зүйтэй. Минии һанамжа һураа һеатнай, Шаталинай бүлэгэй бэлдэһэн проект намда зохидшоогдоно. Тэрэ союзна республикануудай һанамжануудые өөртөө шэнгээнхэй. Тэрээн соо оруулагдаһан бүхы юумэн республикануудай зүбшөөлдэ түшэглэнэ, тиихэдээ бүхы республиканууд нэгэдэнэ ха юм. Тиимэһээ энэ документ республикануудта ошоходоо, һайшаагдаха бшуу. Эдэ асуудалнуудые обществын бүгэдөөрөө һайшаагаагүй һаа, юуншье болохогүй. Тиимэ тула эндэмнай ажал хэрэгэйшье, политическэшье удха шанар бии гээшэ.

Гэбэшье эдэ бүгэдые дабахаар гэхэ байнаб. Николай Иванович өөрөөшье, минии һанахада, шэнэ проект тухай бодомжодо горитой анхарал хандуулаа. Тэрэ дүүргэгдээ, олоор барлуулагдаха, мүн үглөөдэр танда үгтэхэ гэжэ һананаб. Манай гүрэнэй ерээдүйдэ хабаатай зарим асуудалнууд нэгэ бага ондоогоор тэндэ харуулагдахадаа болохо. Энэ талаар үгээ ойлголсолго түйлагдаба хаш. Энэ ушарые бүри тус документ соо баталжа болохо байгаа. Ниитэ Союзна хэлсээндэ оруулагдаха зүйлнүүдээр тус документые үлүүсэ нэмээжэ болохогүй юм ааб даа.

Гэхэтэй хамта, нүхэдүүд, үндэһэн шухала алгасал бии. Энэ талаар би оролдолго гарганаб, хэдэн часаар заседанинуудые би гурба дахин үнгэргөөб, Хельсинки ошохын урда тээхэнэ хахад һүни дүүргээ һэмди. Мүнгэн сангые, мүнгэнэй эрьесые, түхэригые, дэлгүүрые тогтууритай болгохо бодото түсэбэй бии болоо юм һаа, Шаталинай бүлэгэй бодомжые абаха хэрэгтэй гэжэ онсо тэмдэглэхэ хүсэлтэйб. Правительствын хараа бодолые сэгнэхэдээ, тогтууритай болгохо хэмжээнүүдые бэелүүлхэ талаар бата бодомжотой бэшэ гэжэ би ойлгоноб. Энэ талаар лэ бидэ гол түлэб алгасанабди. Правительствын проектээр үнэ сэнгүүдые захиралтаар дээшэлүүлгэ, экономикые захиралта, баалалтаар хүтэлбэрилхэ онол арганууд, урданай гурим гэхэ мэтэ хуушаараа үлэхэнь ха юм. Харин юуншье һаа, бидэ онол аргануудые хубилгаха, ондоо байгууламжа тогтоохо, экономико хүтэлбэрилгыншье, засаг хэрэглэлгыншье талаар ондоо замаар дабшаха хүсэлтэй ха юм бибди. Энээн тухайл арсалдаан болоно бшуу.

Элдэбээр гэмнэхэ, нэрэ гаргаха замда бү хадуурагты гэжэ, нүхэдүүд, таниие гуйха байнаб. Энээндэ бү булигдагты. Бүхы ороной урда би хэлэбэ гээшэб, эдэ үгэнүүдэйнгээ түлөө харюусахаб, иимэ арга зам шэлэгдэхэ ёһотой гэжэ би үсэдөөр идханаб. Хэрбээ бидэ мүнөө ороной бүхы политическэ институдуудые шэнэлхэ захалаа һаа, манда хэрэгтэй болохо һүүлшынгээ 3—4 һарануудые эсэслэн гэхэмнай, харин саашань хойшолуулжа болохогүй.

Юу хэхэ хэрэгтэйб гэбэл, иимэ. Зарим тэды байгууламжанууд тушаа тодоруулга хэрэгтэй юм һаа, тодоруулая. Хэншьеб даа ажалаа диилэнэгүй, мэргэжэлынь хүрэнэгүй, тэдэниие һэлгэелди. Тэд тиихэ болоо һаа, гурим сооһь энээниие бүтээел. Ондоогоор хэрэг ябуулбал, тэрэмнай политическэ арга бэшэ болохо. Тэрэ хадаа общество дотор шахардуу шанга байдалые һэмбаашалха, зоной сэдьхэл бодолой долгисоһониие өөртөө ташалаха һэдэлгэ болохо зэргэтэй. Иимэ зам манда хэрэггүй. Манай орондол адли, иимэ комплекснуудтай, иимэ асуудалнуудтай орондо табан жэлэй туршада гол түлэб политическэ үйлэ ябадалнуудай замаар хүдэлнэ гээшэбди, хёмороон болоошье юм бэзэ, хүндэл даа, тэд ондоогоор байхын аргагүй. Хэнэйшьеб манда хүнгэн һэбхи арга, заабаринуудые дурадхаха гэхэдэнь, тэрэ, юрэдөө, хэрэгтэй юумэн бэшэ гэжэ би мянга дахин хэлээ һэм, мянга нэгэдэхеэ дабтанаб. Таанад энээниие бодомжолжо үзөө һаа, иимэл тобшолол хэхэт. Мүнөө үедэ илангаяа бэе бэеэ ойлгохо, дэмжэхэ ёһотойбди. Энэ тон хэрэгтэй. Тиигээгүй һаа, хуби заяае тодорхойлдог шиидхэбэринүүдые абаха үндэһэн шухала шатаяа буруу һүргөөхэбди. Энэмнай дэлгүүртэ оролгодошье хабаатай, ниитэ союзна договор бүридүүлгэдэшье хабаатай. Жэшээлэн хэлэбэл, союзна шэнэ договорой проектые бүридүүлхэ хүдэлмэриин хоёрдохи шатые бэелүүлхын тула комитет байгуулагданхай, тэрээн соо республикануудай нэгэдэхи тушаалтад, ороной Президент, Премьер болон Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ оронхой.

Тиимэ болохолоороо бидэ эгээл гол шиидхэбэринүүдые абахаяа байна гээшэбди. Энэмнай бүхы хэрэг бодолнуудые шагнахагүй, сэсуулхагүй гэһэн удхатай бэшэ юм ааб даа. Шэлэлгэ хэнэ гээшэбди, онсо ехэ харюусалгатай шэлэлгэ. Тиимэһээ би таниие харилсаанда уряалнаб.

Республиканууд зүбшэн хэлсэхэ ёһотой, теэнад зүбшэн хэлсэхэ ёһотойт. Тус программа удхаараа баяжуулагдаха гэжэ һананаб. Энэ шэглэлээр түргэнөөр дабшахань шухала. Хэрбээ эдэ бригаданууд юунэй хэгдэһые өөһэдөө хараха, правительствын проектые, нүхэр Агенбегянай болон тэрэнэй бүлэгэй проектые абахаа һанаа һаатнай, нүхэдүүд, эдэ бүгэдые дууһан үгэел. Алишье талаһаа ямаршье һэжэглэл байха ёһогүй.

Тиин, хүндэтэ нүхэдүүд, нэгэдэхые, бодомжолхые, харюусалгатай шэлэлгэ хэхые таниие уряалнаб. Бүхы асуудалнуудаар тантай үгэ булялдаха, өөрынгөө ойлгоһон соо хабаадалсаха талаар бэлэн байнаб, бүхы һэлбэринүүдтэ түгэс мэдэсэтэй байхаяа һанаашье бэшэлби даа.

М. С. Горбачевой үгэ хэлэһэнэй һүүлээр үгэ булялдаан бүри хүсэтэйгөөр дахин дэлгэрбэ.

Хубилган шэнэдхэлгын гол экономическа программые шэлэн абаха эрхые, юундэшьеб, Президентын совет өөртөө даажа абаад, Верховно Соведтэ «этигэхэгүй ябадал» гаргажа, хуули баталан абадаг дээдын зургаанда даалгаагүй гэжэ депутадууд сэгнээд, зал сооһи байдалые улам шуулятай болголгын гол шалтагаан гэжэ тоолобо. Манай шэлэн абаха эрхые хаһажа, арад зоной зүгһөө манай хэхэ юумые буляажа абаһанай ушарһаа иимэ ойлгосогүй арсалдаан болоҗо байна гэжэ депутат Д. Н. Кугультинов хэлэбэ.

Сессиие хүтэлбэрилэгшэ правительствын элидхэл тушаа сессиин тогтоолой проектын түлөө дуугаа үгэхыень хоёр дахин дурадхаа, тиин сесси хоёр дахин тэрэниинь баталаагүй, юундэб гэхэдэ энэ шухала асуудал һайнсар бэлэдхэгдээгүй гэжэ тоолоһон байна. Сесси дээрэ зүбшэн хэлсэхээр табигдаһан гол асуудалаар нэгэшье материал үгтөөгүй, тиимэһээ зүбшэн хэлсэгдэжэ байһан асуудалаар депутадуудай юумэ хэлэхэнь хүшэр байгаа. Гэбэшье правительствын хараа бодолые тэдэнэр юрэнхы дээрэнь буруушаагаагүй.

Дэлгүүртэ орохо тухай правительствын хадаа бодолые зүбшэн хэлсэлгын үедэ совет экономикые һайжэруулха талаар бүхы шэглэлнүүд улам тодорхой, ойлгосотой программа болоҗо үгөө гэжэ журналистнуудаар «добтологдоһон» Н. И. Рыжков хэлэбэ. Правительствые толгойлогшо болон СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо Л. И. Абалкин сессиин заседанинуудай хоорондо болоһон забһарлалай үедэ түсэблэгдөөгүй пресс-конференци дээрэ үгэ хэлээ.

Дэлгүүртэ дамжан оролгын правительственна программада хабаатай олон тоото асуудалнуудта тэдэнэр харюусаа. Экономическа шэнэ байгууламжа зохёохо үедэ обществын социальна ехэ хохидолдо орохо хэрэгые элдэб ондоогоор сэгнэхэ ябадал дайралдана, арсалдаата хөөрэлдөөнүүд болоно гэжэ документын авторнууд тэмдэглээ. Ажахы эрхилэлгын шэнэ гуримда нэгэшье мүнгэ зөөри гаргашалангүйгөөр дамжан орохо аргатай гэжэ правительствын программые шүүмжэлэгшэд хэлээ. Тиимэ ябадал зүб гэхын аргагүй гэжэ правительствын хүтэлбэрилэгшэд тэмдэглэбэ. Дэлгүүртэ дамжан оролгын үедэ ажалшадые социальна талаарнь хамгаалха асуудалда харюунууд сооһь онсо анхарал хандуулагдаа. Правительствын хараа бодолые зүбшэн хэлсэхэ үедэ энэ талаар горитой юумэн нэмээгдээ гэжэ заагдаа.

Депутадууд забһарлалгын һүүлээр тогтоолой бэшэмэл текстнүүдые гартаа абахадаа, правительствын бэлдэһэн документ тушаа нэгэ һаналтай байһанаа элирхэйлбэ.

Ороной арадай ажахые тогтууритай болгохо, гуримшуулагдаһан дэлгүүрэй экономикодо дамжан орохо талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүдэй программа зохёоһонтойнь дашарамдуулан, Верховно Соведэй даалгабариие правительствын дүүргэһэн тухай СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй элидхэлые анхаралда абаха гэжэ шиидхэгдэбэ. СССР-эй Президентын хүтэлбэри доро энэ асуудалаар оруулһан дурадхалнуудые болон бусад материалнуудые Верховно Соведэй комитедүүдтэ, палатануудай саг үргэлжын комиссинуудта, тэрэшэлэн союзна болон автономито республикануудай Верховно Соведүүдтэ, автономито областьнууд болон автономито округуудай хуули гаргадаг органуудта хаража үзэһэнэй удаа союзна парламентын пленарна заседани дээрэ хаража үзэхэ гэжэ сесси шиидхэбэ. Байгша оной октябриин 1 болотор энэ хүдэлмэри дүүргэхэ болзор тогтоогдобо.

Правительствые дары түргэн отставкада гаргаха гэжэ хараалһан депутат А. М. Оболенскиин тогтоолой хоёрдохи проектые депутадууд хаража үзэхэеэ арсаба. Верховно Соведэй гансал 28 гэшүүн тэрэ проектые зүбшэн хэлсэхын түлөө дуугаа үгөө. Правительствые отставкада гаргаха тухай асуудал зүбшэн хэлсэлгые үүдхэхэ гээшэ ямаршье үндэһэ һууригүй хэрэг, энэнь манай хэрэгтэ һаад ушаруулжа болохо гэжэ СССР-эй Президент тэмдэглээ. Иимэрхүү проектые хараха саг мүнөө үгы гэжэ заагдаһан байна.

«Шаталинай программые» һайшаажа, Россин Федерациин парламент өөрынгөө һанамжые хэлээ гэжэ тогтоол баталан абаһанай удаа депутадуудай нэгэн хэлэбэ.

Союзай Соведэй түрүүлэгшэ И. Д. Лаптев сессиин зүбшөөхэ зүйлнүүдые тодорхойлхо талаар тусхай зүбшэлгын комиссиин хүдэлмэриин дүнгүүд тухай мэдээсэбэ. Тус документын хамтын шэнэ вариант хуушанайхиһаа нилээд ондоо болгогдоо. Республикануудай баталан абаһан гүрэнэй бүрин эрхэтэ ба бэеэ даанхай байлга тухай Декларацинуудые хараада абалсан, гүрэнэй засагай дээдын органуудай хүдэлмэриие хубилгаха пункт нэмэжэ оруулагдаа. Мүнөө эдеэ хоолоор хангаха тухай, үбэлдэ бэлэдхэл тухай, Персидскэ гарамда болоһон үйлэ хэрэгүүдтэй дашарамдуулан, СССР-эй уласхоорондын байдал тухай асуудалнууд сессиин зүбшөөхэ зүйлнүүдэй тоодо оруулагдаба. Гуримшуулагдаһан дэлгүүрэй экономикодо дамжан оролгые хангаха хэрэгтэ шэглүүлэгдэһэн СССР-эй хуулинуудай проектнүүд болон бусад документнүүд тухай хуряангыгаар, юрэнхы дээрэ оруулха гэжэ хэлсэгдээ. Орон доторхи валютно ба эмиссионно политика хаража үзэхэ талаар булэг бии болгохо даабари СССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ үгэхэ гэжэ проектын текст соо хэлэгдэнэ.

Сессиин зүбшэн хэлсэгдэхэ зүйлнүүд Верховно Соведэй гэшүүдэй олоной дуугаар һайшаагдаба.

Персидскэ гарам шадархи кризис тухай, Советскэ Союзай эндэ хэдэг ябуулга тухай асуудал үдэшын заседани дээрэ зүбшэн хэлсэгдэв. СССР-эй Президентын даалгабаряар, Президентын соведэй гэшүүн, СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр Э. А. Шеварднадзе мэдээсэл хэбэ.

Ирагай Кувейтэдэ добтолон оролго, энэ гүрэниие эзэмдэлгэ эб найрамдалда, уласхоорондын аюулгүй байдалда аюул тохёолдуулаа гэжэ министр хэлэбэ. Регионална бэшэ, харин бүхы дэлхэйдэ тохёолдуулһан аюул тухай хэлэгдэжэ байна гээшэ. ООН-ой Аюулгүйн совет энээниие иигэжэ сэгнээ. Ирагай добтолгодо манай сэгнэлтэ мэдээжэ: уласхоорондын эрхын гол ёһо гуримууд эбдэгдээ, ООН-ой гэшүүн — бэеэ даанхай гүрэнэй бүрин эрхэтэ байлга һалгаан һандаргагдаа, олон мянган хүнэй ами наһанда, тэрэ тоодо Ирагай газар дээрэ хуули бусаар баригдажа байһан хариин гүрэнүүдэй эрхэтэдтэ аюул тохёолдуулагдаа.

Министр совет политикын хоёр зүйлдэ депутадуудай анхарал хандуулба. Нэгэдэхеэр, кризисэй эхинһээ хойшо ООН-ой арга боломжые гүйсэдөөр хэрэглэхэ ябадалда үндэһэлһэн хамтын хүсэндэ түшэглэхэ, хоёрдохёор, тус кризисые сэрэгэй хүсөөр бэшэ, харин политико-дипломатическа онол аргануудые хэрэглэхэ зам шэлэгдээ.

Советскэ Союз Ирагай сэрэгэй ябуулгануудай эхилэмсээр, буу зэбсэг ба сэрэгэй техникэ Ирагта эльгээхэ ябадалаа болюулһан тухай соносхоо, удаань СССР-эй Министрнүүдэй Совет Багдадтай худалдаа наймаанай — экономическа бүхы харилсаануудаа болюулха тухай шиидхэбэри абаа һэн.

Мүнөө дээрэ Ирагһаа бүхы үхибүүд, олонхи эхэнэрнүүд гаргагданхай, тэндэ ажалладаг мэргэжэлтэдэй тоо үсөөрүүлхэ хэмжээнүүд хараалагдаа.

Ирагай добтолон оролгоһоо уламжалһан онсо орёо байдал хараада абажа, СССР-эй Президент США-гай президент Буштай Хельсинки хотодо сентябриин 9-дэ уулзалга хэхэ гэжэ шиидэһэн байгаа. Тиихэдээ энэ кризисһээ гараха асуудалаар һаналаа мэдэлсэхэ, ондо ондоо сэгнэлтэнүүдые зэргэсүүлжэ үзэхэ зорилго табигдаһан юм.

Хельсинкидэ 7 часай туршада үргэлжэлһэн хэлсээнүүд Персидскэ гарамда болоһон кризистэ зорюулагдаһан байгаа. Советскэ Союз ба США нэгэ иимэ тобшолол хээ: Ирагай добтолон оролготой эбсэхын аргагүй, СССР США хоёр нэгэ һанамжатай, нэгэ хараа бодолтой байха, Ирак Кувейтэһээ үгэ хүүргүйгөөр гаража ошохо, тэндэхи хуулита правительствые бусааха арга боломжо олгохо, бүхы залоожнигуудые сүлөөлхэ гэжэ хэлсэгдээ.

Тус кризисые эбэй ёһоор гуримшуулха арга бэдэрхэ гэжэ СССР-эй ба США-гай президентнүүдэй үгээ ойлголсоһониинь президентнүүдэй хэлсээнүүдэй дүнгүүдээр гаргагдаһан хамтын мэдүүлгэ соо хэлэгдэнэ. Олон гүрэнүүдтэ тон ехэ үнэ сэнтэй болохо, хохидол хүргэхэ сэрэгэй хүсөөр шиидхэхэ замые хаһажа, шэнэ ондоо шиидхэбэринүүдые бэдэрхэ гээшэ Хельсинкидэ болоһон уулзалгын гол габьяа гэжэ сэгнэхэ хэрэгтэй.

Ирак-Кувейтскэ кризисые зүбшэн хэлсэлгэ Дүтын Зүүн зүгые олон арбан жэлнүүдтэ һүйдхэжэ байдаг бусадшье зүришэлдөөтэ ябуулгануудые, нэн түрүүн араб-израилиин, ливандахи хёмороое гуримшуулха шухала гэжэ уулзалгада хабаадагшад тэмдэглээ.

Хельсинкидэ болоһон уулзалга Персидскэ гарамдахи кризисые болюулха талаар шэнэ замые бэдэрхэ хэрэгтэ ехэ нүлөө үзүүлхэ гэжэ тоолохо бүхы үндэһэн баримта бии гэжэ министр онсолбо. Энэ асуудалые дайнһаа ондоо аргаар, түргөөр шиидхэхэ зорилго, совет талаһаа табигдана.

Удаань Э. А. Шеварднадзе Алас Дурна зүг, КНР, КНДР, Япон һаяхан ошоһон тухайгаа, Владивостогто болоһон уласхоорондын хуралдаанда хабаадаһан тухайгаа арадай депутадуудта мэдээсэбэ. Москвада сентябриин 12-то немец арадай нэгэдэлгын гадаадын хэрэгүүдые эрхилэгдэ хабаатай асуудалнуудые шиидхэхын тула ГДР-эй, ФРГ-гэй, США-гай, Франциин, Великобританиин, Советскэ Союзай Гадаадын хэрэгүүдэй министрнүүдэй дүрбэдэхи, тухайлхада, түгэсхэлэй уулзалга болохо, ФРГ-гэй Гадаадын хэрэгүүдэй министр Г.-Д. Геншертэй болохоёо байһан хэлсээнүүд тухай хөөрэлдөөн болохо гэжэ тэрэ мэдээсэбэ. СССР-эй Верховно Соведэй уласхоорондын хэрэгүүдэй талаар комитедэй заседани дээрэ үгэ хэлэхэ тухайгаа тэрэ дуулгаад, депутадуудай асуудалнуудта харюунуудые үгэбэ. Ирагай Кувейтэдэ эсэргүүгээр добтолон ороһонтой дашарамдуулан совет гүрэнэй хүтэлбэриин ябуулһан политикые, СССР-эй ба США-гай президентнүүдэй Хельсинкидэ хэһэн хамтын мэдүүлгые дэмжэһэн резолюци Верховно Совет баталан абаба.

СССР-эй Верховно Соведэй IV сессиин пленарна заседани сентябриин 17-до болохо. Энэ үдэр болотор депутадууд комитедүүд болон сессинүүдтэ хүдэлхэ юм.

В. ГРИЦЕНКО,
В. БЕЗБРЕЖНЫЙ,
Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
Л. ШВЕДОВА,
В. ШИШКИН.

[...]ФСР-эй Верховно Соведэй тогтоол

[...]ОНОМИКЫЕ ТОГТУУРИТАЙ БОЛГОХО [...]ЛОН ДЭЛГҮҮРЭЙ ХАРИЛСААНУУДТА [...]ЛЖЭН ОРОХО ПРОГРАММА ТУХАЙ

[...]ФСР-эй Арадай депутадуудай нэгэдэхи съездын дааба[...] эрхилдүүлан, экономическа реформын үндэһэ һуурииие [...] хэлсээд, РСФСР-эй Верховно Совет **иигэжэ тогтооно:**

[...] М. С. Горбачевой, Б. Н. Ельцинэй хамтын шиидхэбэритэй [...]уулан, С. С. Шаталинай—Г. А. Явлинскиин хүдэлмэ[...] бүлэгэй зохёон табиһан болон РСФСР-эй Министрнүү[...] Соведэй дурадхаһан экономикые тогтууритай болгохо [...] дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн орохо программые [...] үндэһөөрнь һайшааха.

[...] Тус программын гол ёһонуудые эгээл дүтын сагта һай[...] баталха гүйлтатайгаар союзна республикануудай Вер[...] Соведүүдтэ болон СССР-эй Верховно Соведтэ ханда[...]

[...]ФСР-эй Верховно Соведэй Президиум РСФСР-эй Ми[...]үүдэй Соведтэй хамта союзна, автономито республи[...], РСФСР-эй автономито областьнууд, округууд, [...]үүд, областьнуудһаа орожо магад ажаглалта, дурад[...]ые хараада абан, программада хэрэгтэй тодорхойлол[...] оруулаад РСФСР-эй Верховно Соведэй үзэмжэдэ [...] ёһотой.

[...] РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет РСФСР-эй Верховно [...] комитедүүдтэй, палатануудай комиссинуудтай хамта [...] бэелүүлхэ бодото ябуулгануудай түсэбые [...]ФСР-эй Верховно Соведтэ һарын болзорто дамжуулха. [...] соо Россин Федерациин эрхэтэдэй социальна хамгаа[...] хангагдаха, тэрэнэй дүүргэлтын хойноһоо хиналтын гү[...] тодорхойлогдохо ёһотой.

[...]ФСР-эй Верховно Соведэй комитедүүд болон пала[...] комиссинууд программые бэелүүлхэ талаар хэрэг[...]уулинуудые РСФСР-эй Верховно Соведэй съездын үзэм[...] бэлдэжэ гаргаха ёһотой.

[...] Программые бэелүүлхын тула СССР-эй арадай ажахые [...]эрилгын эмхидхэлэй шэнэ байгууламжануудай хэрэгтэй [...] хараада абан, зохихо дурадхалнуудые бэлдэжэ, [...]ФСР-эй Верховно Соведэй үзэмжэдэ оруулхыень РСФСР-[...] Соведэй Президиумдэ даалгаха.

[...]ФСР-эй Министрнүүдэй Совет тус программые олондо [...] тараадаг хэрэгсэлнүүдтэ тэлилолгые хангаха.

[...] Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ Б. Н. ЕЛЬЦИН.
[...] сентябриин 11.

РСФСР-эй Верховно Соведэй тогтоол

1990 ОНОЙ УРГАСА ХУРЯАЛГЫЕ ТҮГЭСХЭХЭ БОЛОН РСФСР-эй ЭДЕЭ ХООЛОЙ ДЭЛГҮҮРЫЕ ТОГТУУРИТАЙ БОЛГОХО НЭМЭЛТЭ ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ

Урданайнгаа заншалаар ургаса хуряалга дээрэ тохёолдоһон шахардуу байдалые, мүн эдеэ хоолой дэлгүүрэй тэнсүүриие эбдэхээр саг үргэлжэ үзэгдэжэ байдаг баримтануудые тэмдэглээд, РСФСР-эй Верховно Совет **иигэжэ тогтооно:**

1. 1990 оной ургаса хуряалгые богони болзорто түгэсхэхын, нютагай нөөсэнүүдһээ элбэг хүрэхэ малай тэжээл, хүнэй эдихэ хоол нөөсэлхын тула РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй 1990 оной июлиин 26-най № 259 болон 1990 оной августын 15-най № 303 тогтоолнуудаар олгогдоһон нютаг нютагта өөһэдөө өөһэдыгөө хүтэлбэрилхэ эрхэнүүдые, экономическа шэнэ эрхэ нүхэсэлнүүдые гүйсэд ашаглаха, дүүрэн хэмжээгээр мяха, һү, гурил, хартаабха, овощ, болон бусад продуктнуудые эльгээхэ хэлсээнүүдэй дүүргэлтые хангаха, 1991 ондо бэе бэедээ эдеэ хоол болон хүдөө ажахын түүхэй эд эльгээхэ ябадалые хангахын тула предприятинууд, эмхи зургаануудай хоорондо тогтоһон ажахын харилсаануудые али болохо дүүрэнээр тэрэ зандань үлөөхыень автономито республикануудай Верховно Соведүүдые, арадай депутадуудай нютагай Соведүүдые уряалха.

2. Ургаса хуряалгые хангахын болон суглуулһанаа бүтэн үлөөхын тула РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет шухала хэрэгтэй нэмэлтэ иимэ хэмжээнүүдые абаха: ургаса хуряалгада хабаадуулагдаһан хүдэлмэрилэгшэдые, предприятинуудые материальна талаарнь урмашуулхын тула зохихо эрхэ байдал хангаха; ургаһан продукци бүрин бүтэн үлөөхын тула нютагай эрхэ байдалһаа дулдыдан, ургаса хуряалгын хүдэлмэриин түлөө мүнгөөр болон бодото продуктнуудаар тоосоо хэхые ажахын хүтэлбэрилэгшэдтэ зарим ушарта зүбшөөхэ; агропромышленна комплексые бүхы хэрэгтэй материально-техническэ нөөсэнүүдээр хангахын тула промышленна предприятинуудай, нэгэдэлнүүд болон эмхи зургаануудай аша үрэтэй байлгые болон харюусалгые дээшэлүүлхэ.

3. Эдеэ хоолой гол зүйлнүүдэй дэлгүүрые тогтууритай болгохын тула РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет шухала хэрэгтэй эмхидхэлэй болон экономическа хэмжээнүүдые абаха. Тэрэ тоодо, промышленностиин тус тус һалбаринуудай предприятинууд болон организацинуудай ашаг олзоһоо, эрьесэдэ тохогдодог налогһоо бюджедтэ таһалагдан ебтадаг мүнгэнэй ашаар үдэшын, һүниин халаануудта, амаралтын болон һайндэрэй үдэрнүүдтэ хүдэлһэнэй түлөө эдэ һалбаринуудай хүдэлмэрилэгшэдтэ нэмэлтэ түлбэри тогтоохо.

4. РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет нютагай зургаануудтай хамта хүн зониие эдеэ хоолой гол шухала зүйлнүүдээр лаб найдамтайгаар хангаха республиканска жасануудые байгуулха талаар дурадхалнуудые бэлдэхэ.

5. РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет түбһөө мэдэлтэйгээр болон нютаг нютагай өөрыншье үүсхэлээр ондоо республикануудта эдеэ хоолой продукци, түүхэй эд худалдажа абаха эрхэ нүхэсэл, гурим тухай хөөрэлдөөнүүдые үнгэргөөд, республиканууд хоорондын хэлсээнүүдые баталха, 1990 оной түсэбөөр хараалагдаһан валютна мүнгэнэй хэмжээн соо эдеэ хоол болон эдеэ хоолой промышленностиин түүхэй эд импортээр худалдажа абаха тухай хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэхэ.

6. РСФСР-эй Министрнүүдэй Совет худалдаа наймаае эдеэ хоолой гол зүйлнүүдээр хангахын түлөө харюусадаг тушаалтадта шанга эрилтэ табиха. Республикын хүн зониие эдеэ хоолой гол зүйлнүүдээр хангалгын талаар шахардуу байдал һэргылхын, мүн ерээдүйдэ ургаса хуряалгын хүдэлмэриин зохихо эршые хангахын түлөө хубиин харюусалгатай байһан тухай РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо, РСФСР-эй хүдөө ажахын болон эдеэ хоолой министр Г. В. Кулигта һануулга хэхэ.

РСФСР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ Б. Н. ЕЛЬЦИН.
Москва, РСФСР-эй Соведүүдэй байшан.
1990 оной сентябриин 11.

КРЫМСКЭ АССР-ые ҺЭРГЭЭХЭ ЭРИЛТЭ

СИМФЕРОПОЛЬ. Конституцида харша гэжэ тоолоод, Крымскэ АССР-ые область болгожо хубилгаха тухай СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй 1945 оной июниин 30-най Указые болон РСФСР-эй зохихо тогтоолые болюулха хэрэгтэй гэһэн мэдүүлгэ арадай депутадуудай Крымскэ областной Соведэй сесси дээрэ абтаа.

Бүхэли арадуудые урбаһан гэжэ гэмнэһэн болон тэдэниие хүсөөр ондоо тээшэнь зөөлгэлгые хуулиин талаар баталһан эдэ документнүүд ондо ондоо үндэһэ яһанай хүнүүдэй дунда хёмороо үүсхэжэ, эрхэнүүдыень хаһаһан байна. 1941 ондо немецүүдые, харин 1944 ондо крымскэ татаарнуудые, грегүүдые, армянуудые, болгарнуудые эндэһээ зөөлгэжэ гаргаһан ушар хэдэн зуугаад жэл соо хахад арал дээрэ тогтоһон, үндэһэ яһанай талаар таҕралдаһан онсо һонирхолтой байдалые усадхаһан байгаа.

Мүрдэлгын эдэ хуулинуудые болюулха ябадал түүхын үнэн зүбые, Крымэй гүрэнэй статусые һэргээхэ арга боломжо үгэхэ байна, эчэ статус хадаа хахад аралай хүн зоной һанал бодолоо мэдүүлгээр тодорхойлогдохо ёһотой гэжэ депутадууд тоолоно.

СССР-эй болон РСФСР-эй Верховно Соведүүдтэ эльгээгдэһэн документ абахын урда тээ тэрэнэй удха, түхэл хэлбэри тушаа хурса үгэ булялдаан болоһон байна.

Хахад аралай ерээдүйн статусые хуулиин, экономическа болон түүхын талаар үндэһэтэй болгохо зорилгоор байгуулагдаһан эмхидхэлэй комитедэй ажал ябуулгые депутадууд һайшаажа, хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлхыень тэрээндэ даалгаа.

КАЗИМЕРА ПРУНСКЕНЕ: ЛИТВАГАЙ АСУУДАЛНУУД ТҮРИГДӨӨ

«Советскэ Союзтай хэлсээ үнгэргэжэ эхилхэ эгээл таарамжатай сагаа бидэнэр алдаа гээшэ хабди»,—гэжэ Литвагай республикын премьер-министр К. Прунскене тоолоно.

Һая Баруун Берлин ошожо, Германиин хүтэлбэрилэгшэдтэй болон ондоо оронуудай политигуудтай уулзажа бусаһан Литвагай правительствые толгойлогшо республикынгаа телевиденеэр үгэ хэлэһэн байна. «Литвагай асуудалнуудые шиидхэлгэ гансал бидэнэрэй эрмэлзэлһээ болон дотоодымнай ажал ябуулгануудһаа дулдыдаха бэшэ, мүн дэлхэй дээрэхи, илангаяа Европодохи байдалай ямар байһанһаа бахал дулдыдаха»,—гэжэ тэрэ мэдүүлһэн байха юм. Дэлхэй дээрэ болон Советскэ Союзда болоһон үйлэ хэрэгүүд Литвагай асуудалнуудые хоёрдохи ээлжээндэ түрээ гэжэ тэрэ тоолоно. Премьер-министрэй һанамжын ёһоор «июлиин тэн багта түгэс хэмдээ ороогүйшье һаань, хэлсээнүүдые эхилхэ арга боломжо байгаа» юм ха. Эдэ хэлсээнүүдэй бүри эртэ эхилхынь тулада парламенттай эрид шуудаар хөөрэлдэжэ шадаагүй хадаа правительство зэмэтэй гэжэ К. Прунскене онсолоо.

Республика доторхи политическэ болон экономическа эрхэ байдалые улам һужэрөөжэ байһан олон асуудалнуудые шиидхэхэ хэрэгтэй эхи табижа, «Литвагай гүрэнэй бэеэ дааһан байдалые һэргээхэ тухай» актын хүсэндөө оролгые Советскэ Союзтай хэлсээнүүдэй үнгэргэгдэхэ үе соо тогтоохо гэһэн шиидхэбэри Литвагай Верховно Совет зунай эхиндэ баталан абаа һэн. Тэрэл зуура Литвагай хэлсээнүүдые үнгэргэхэ зорилготой гүрэнэй делегаци СССР-эй Президентын Указаар бии болгогдожо, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Н. И. Рыжков тэрэниие толгойлогшоор томилогдоо бэлэй.

Зүгөөр Литвагай тала удаарһан байха юм. Эдэ хэлсээнүүдые үнгэргэхэ зорилготой гүрэнэй комиссиин гол бүридэл Литвагай Верховно Соведэй ээлжээтэ бэшэ хоёрдохи заседани дээрэ, августын 21-дэ баталагдаа һэн ааб даа. Мүнөөдэршье Советскэ Союзай хүтэлбэриие тоонгүй, өөһэдынгөө асуудалнуудые Россин Федерацитай болон бусад союзна республикануудтай таарамжатай хэлсээнүүдые баталжа шиидхэхэ хараа бодолтой хүсэнүүд Верховно Соведтэ горитой нүлөө үзүүлһэн зандаа байна.

Иимэ хараа бодолнууд тухай хэлэхэ зуураа Литвагай правительствые толгойлогшо иигэжэ мэдүүлбэ: «Советскэ Союзтай хэлсээнүүдые үнгэрэгэнгүй бидэнэртэ таарамжатай байдалтай болохо аабзабди гэжэ бодоһыемнай иимэ бэшэ байшаба». Олонхи асуудалнуудые, тэрэ тоодо политическэ, илангаяа Литвагай гүрэн түрын байгууламжа батадхалгын асуудалнуудые «Советскэ Союзай засагай зургаануудтай хэлсээнүүдые үнгэргэжэ» шиидхэжэ болохо гэжэ К. Прунскене хэлэбэ.

К. УСЦИЛА,
ТАСС-ай корр.

Соёлой hонин

Сэрэнжав Балданогой бүтээлнүүд

Дурна зүгэй арадуудай үндэһэн ёho заншалнуудhaa эшэ татан, буряад уран бүтээлшэ Сэрэнжав Балдано ажаллажа байна. «Сэрэнжав Балданогой бүтээлнүүд» («Мир Сэрэнжава Балдано») гэжэ выставкэдэ орожо хараһан хүн өөрсэ янзын уран зураашын бүтээлнүүдтэ танилсаха, зохёохы ажалайнь ёho маягые хаража hонирхохо байна. Москвада. Декоративно уран шэмэглэлэй ба арадай искусствын бүхэроссин музейдэ бүтээлнүүдынь табигдан дэлгээгдэбэ.

Бэлигтэй энэ бүтээлшын наһанай зам түрүүшээр урагшатай шэнги аад, юрын байгаагүй. Ангуушанай хүбүүн, уран дарханай аша хүбүүн — Сэрэнжав Балдано Шэтын областиин Хойто-Ага нютагта түрэһэн байна. Москвада һураа. 1961 ондо Буряад орондо бусаба. Буряад искусствын үндэһэн янза түхэлые үлээхын түлөө дэлгэрэнгы хүдэлөө тэрэ толгойлһон байгаа. Тиигэжэ националисс үзэл баримталба гэжэ гэмнэгдэһэн юм. Тэрэ Буряад Уран зураашадай холбооной правлениин түрүүлэгшын тушаалһаа тэрэ гаргагдаад, Алма-Ата руу ябашаба.

— Сүлөөтэ байдалтай хүн байхын түлөө бүхы наһаараа тэмсэһэн хүм,— гэжэ выставкэ нээхэ үедэ Сэрэнжав Балдано хэлээ.— Энэ эрмэлзэлээ өөрынгөө бүтээлнүүдтэ ходо харуулхар байгааб. Түрэһэн нютагһаа гаража ошохо баатай болоһон хадаа түрэл дайдаа һанажа үйдадаг байһаними бүтээлнүүдтэм шэнгээ бээзэ.

Энэ выставкэдэ авторай 300 бүтээл табигдаа. Балданогой бүтээлэн юумые нэгэтэ Сергей Коненков хараад, модо һиилэхэ зорохо искусствада өөрыгөө зорюулхые дурадхаһан юм. Нээрэшье, мастерай ажалда модон гэшэ гол материал болоо hэн. Ламын шажанда хабаатай зурагуудшье, XVIII, мүн XX зуун жэлэй эхин үедэ хабаатай декоративна искусствын зүйлнүүд выставкэдэ табигдаһан байна. Һүүлшынхинүүдынь С. Балданогой коллекциһээ абтаа. Юуб гэхэдэ, уран зурааша тиимэ юумэнүүдые наһаараа суглуулжа ябаа.

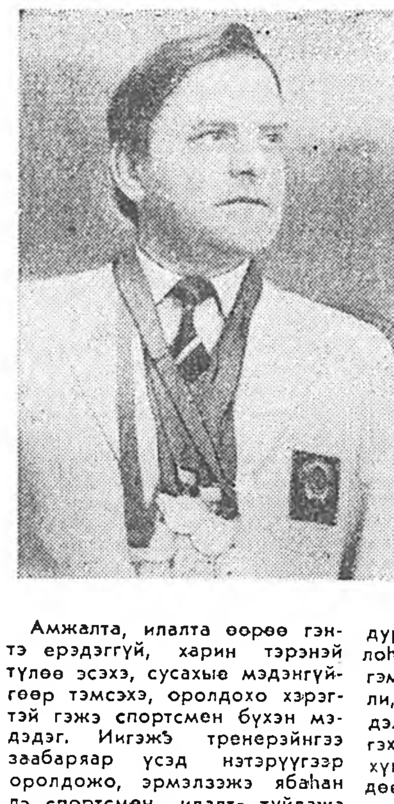
Мүн баһа Ирина басаганайнь бүтээлнүүд, Карина зээ хүүхэнэйнь һаруул удхатай зурагуудынь уран зураашын бүтээлнүүдтэй выставкада зэргэлэнхэй.

— Намда бии байһан бүхы hайн hайхан юумэнүүд — эсэгын габьяа. Эсэгынгээ hайн нэрые бусааха гээшэ минии диссертациин зорилгонуудай нэгэн байгаа,— гэжэ искусство шэнжэлэлгын кандидат Ирина Балдано хэлээ hэн.

Соёлой совет жаса, Декоративно-уран шэмэглэлэй ба арадай искусствын бүхэроссин музей, Казахстанай Уран зураашадай холбоон, Япон-совет хани барисаанай болон соёлой Хоккайдын байшан энэ выставкын эмхидхэн эрхилэгшэ болоһон байна. Имагтал Хоккайдын байшан гоё гэгшын каталог хэблүүлээ. Зүгөөр выставкын нээгдэхэ үедэ каталог Находкоһоо асарагдажа урдэсэгүй. С. Балданогой бүтээлнүүд дэлхэйн олон оронуудта ямар суглуулбаринуудта хадагалагдажа байдаг юм. Тиимэһээ Японой ниитын энэ эмхи һонирхол гаргаһан байна бшуу.

М. ХРОМОВА,
ТАСС-ай корр.

Москва.

Республикын спортын эрхим түлөөлэгшэд

ЗОЛ ЖАРГАЛ ЭДЛЭЭЛ ДАА

Амжалта, илалта өөрөө гэнтэ ерэдэггүй, харин тэрэнэй түлөө эсэхэ, сусахые мэдэнгүйгөөр тэмсэхэ, оролдохо хэрэгтэй гэжэ спортсмен бүхэн мэдэдэг. Иигэжэ тренерэйнгээ заабаряар үсэд нэтэрүүгээр оролдожо, эрмэлзэжэ ябаһан лэ спортсмен илалта түйлажа шададаг.

Эндэ спортсменүүдые hургажа, хүмүүжүүлжэ ябаһан тренернүүдэй габьяань, үүсхэл оролдолгонь ехэ юм.

Виктор Дмитриевич Домнинтой эгээл түрүүн танилсахадаа, тэрэ илдам харасатай, зөөлэн сэдьхэлтэй, hайн hайхан hанаатай, хүнһөө болоһон юумэ нюужа, нөөжэ ябадаггүй, дууһынь сэхэ руунь хэлэжэ, хөөрэжэ үгэхые оролдодог сэхэ сэбэр хүн ха гэжэ ойлгоо, hанаа hэм. Стадион дээрэ урилдаанай боложо байхадань, тэрэ оог, шууяа табижа ябадаггүй, түбшэн дарүү зантай хүмүүжүүлэгшэ байһанаа харуулжа ябадаг.

Иимэ зөөлэн, hайн hайхан абари зантай хүмүүжүүлэгшэдэ хэн дурагүй байхаб даа! Тиимэл хадань олон спортсменүүд Викторэй ударидалга доро hорилго гараха, мүрысөөндэ хабаадаха дуратай байдаг гээд нэн түрүүлэн тэмдэглэхэ дуран хүрэнэ. Тиимэл хадаа спортсмен бүхэнтэй үгэеэ ойлголсохо, тэрэнэй юун гэжэ бодожо ябаһые мэдэжэ абаха гэжэ оролдодог. Тиигэжэл хамтынь хэрэгтэ ушарһан урагшагүйдэлгэ болон бэрхэшээлнүүдые ямар нэгэ аргаар дабаха, улам саашаа амжалтын үндэр дабаан өөдэ яагаад дабшаха байһанаа алдуугүйгөөр тодоруулха арга боломжотой болоно ха юм.

Тренер... Хүндэ хүшэр иимэ ехэ үүргэ бэе дээрээ даажа абаһан хүмүүжүүлэгшэ спортсменэй hанаха hэрбайха аха нүхэрынь болоһон хадаа тэрэнэй амжалта түйлахынь тулада үнэн зүрхэнһөө оролдохо нангин уялгатай. Эдэ бүгэдынгөө хажуугаар ухаан бодолоо гүйлгэжэ, ерээдүйдэ яагаал hаа, түргэн саг соо hайн үрэ дүн харуулха гээшэб гэһэн асуудалда зүб харюу олохо гээшэ баһал хүндэхэн даа.

Виктор Домнин тухай хэлэхэ болоо hаа, тэрэнэй үсэд нэтэрүү оролдолгын ашаар манай республикын спортдо дуратайшуулай омогорхол болоһон «Трудовые резервы» бүлгэмэй хүнгэн атлетикын hургуули, Олимпиин наадануудта бэлдэлгын түб мүндэлөө hэн. Тэрэ гэхэһээ уламжалан, тус бүлгэмэй хүнгэн атледүүд урдань үзэгдөө, дуулдаагүй, амжалтануудаараа үргэн Буряад ороной спортдо дуратайшуулые баясуулжа эхилһэн юм. Эндэ Домниной аша габьяань ехэ гээд үшөө дахин дабтаха дуран хүрэнэ.

Дээрэ хэлэгдэһэн үгэнүүдэйнгээ хооһон ажаглалта байхагүйнь тулада эндэ бодото жэшээ, баримтануудаар гэршэлхэ хэрэгтэй ха. Виктор Домниной эгээл ехэ амжалта 1980 ондо болоо hэн. Энэ жэлдэ Олимпиин наадануудта уласхоорондын классай СССР-эй спортын мастер Павел Яковлев түрүүшынхиеэ хабаадалсаа hааб даа. Тэрэ түби дэлхэйн олон тоото эрхимэй эрхим гэгдэһэн атледүүдые суглуулһан Олимпиин наадануудта бага зэргэ урагшагүйдөөшье hаа, hайн дура сэдьхэлэй наадануудта илалта түйлаһан, удаань уласхоорондын олон мүрысөөнүүдтэ түрүү hуури эзэлһэн юм. Нютагаймнай хүбүүн 1500 болон 3000 метрэй зайнуудта СССР-эй рекорднуудые тогтооһон байгаа. Харин 4х1500 гэһэн метрэй зайда эстафетэ дамжуулха мүрысөөндэ нүхэдтэеэ хамта тогтооһон рекордынь мүнөөдэр хүрэтэр ахигдаагүй зандаа үлэнхэй.

Бусад эрхим спортсменүүд гэхэдэ, уласхоорондын классай спортын мастернууд Татьяна Позднякова, Александр Костецкий, СССР-эй спортын габьяата мастер Сергей Ловачев, спортын мастернууд Геннадий Темников, Ольга Рымарева, Евгения Ситникова, Наталья Соломинская, залуу атлет Сергей Федотов болон бусадые нэрлэхэдэ болоно. Эдэнэр бултадаа нэгэ «уурхайhaa дэгдэжэ гараад, далижаһан дальбараанууд болоно».

Татьяна Позднякова 1982—1983 онуудта дэлхэйн түрүү hуури эзэлхын түлөө холын зайнуудта үнгэргэгдэһэн урилдаанда онсо шалгаржа, дүрбэн удаа дэлхэйн чемпионкын нэрэ солодо хүртэһэн байна. Тэрэ 1984, 1989, 1990 онуудта Испанида, Австралида, Швецидэ, Францида үнгэргэгдэһэн урилдаануудта командаараа шалгаржа, алтан медальда хүртэһэн байха юм. Энээнһээ гадна Европын, Эхэ оронойнгоо чемпионкын нэрэ солодо хэдэн удаа, бусад урилдаануудта хабаадахадаа, мүнгэн, бронзо медальнуудта хүртэһэн юм.

Яруунын районой Гүндэ нютаг тоонтотой Татьяна Позднякова үнгэрэгшэ жэлэй зун 3000, 5000 метрэй зайнуудта оронойнгоо түрүү hуури эзэлхын түлөө үнгэргэгдэһэн урилдаанда дахинаа шалгаржа, хоёр удаа алтан медальда хүртөө hэн. Тиихэдэ 1992 ондо үнгэргэгдэхэ Олимпиин наадануудай болохо Барселона хотын стадион дээрэ дэлхэйн кубогта хүртэхын түлөө үнгэргэгдэһэн урилдаанда хабаадахадаа, мүнгэн медальда хүртэжэ ерээ юм. Энэнь үнгэрэгшэ жэлэй сентябрь hара болоно.

Байгша оной февраль hарада Челябинск хотодо Татьяна Позднякова 5000 метрэй зайда урилдахадаа, гурбадахи hуури эзэлээ hэн. Энэнэйнгээ удаа Японда болоһон уласхоорондын урилдаанда хурдан солбон эзэн басаганда ахигдажа, мүнгэн медальтай бусажа ерэһэн байгаа.

— Татьяна Позднякова мүнөө хаана hорилго хэжэ, ехэ мүрысөөндэ бэеэ бэлдэжэ байнаб?— гээд эжэлүүдгүй асуугаабди.

— Тээсгэнэй hорилго хэжэ ябаhaар зүүн хүлэйнгөө hүеы, гэмтэжэ, хоёр удаа операцида ороһон юм. Мүнөө тэрэнь hайн боложо, hуралсал-hорилгоёо Улаан-Үдэ хотодоо хэжэ эхилэнхэй,— гэжэ нүхэр Домнин харюусаа hэн.

Шэтын областиин Петровск-Забайкальский хотодо түрэһэн Сергей Ловачев СССР-эй хэдэн удаа чемпион болоһон, ороной хэдэн рекорд тогтооһон солотой. Тиигэжэ тэрэ СССР-эй спортын габьяата мастер болоо hэн. Мүн уласхоорондын классай спортын мастер Павел Яковлев, Александр Костецкий гэгшэд СССР-эй дэлхэйн рекорднуудые тогтооһон хурдан солбон хүбүүд болоо hааб даа.

ИТАЛЯАР АЯНШАЛАА

Хориин районой физкультура болон спортын комитедэй түрүүлэгшэ А. Рабданов Итали ошожо, футболоор болоһон дэлхэйн чемпионат хаража ерэһэн юм. Итали ошохо нэгэ путевконь 3 мянган түхэригһөө үлүү сэнтэй байһан. 18 үдэр соо Апенинүүдэй хахад арал дээрэ байхадаа, А. Рабданов hайн hайхан олон юумэ хараа, hонин шэнэ юумэнүүдые ойлгожо абаа гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй.

Италиин халуун зүрхэтэй, хүндэмүүшэ зон, үзэсхэлэн hайхан байгаали, ариг сэбэр үйлсэ гудамжанууд, хүнэй нюдэ hаргама янза бүриин машинанууд, эд бараагаар, эдеэ хоолоор баян дэлгүүрнүүд, магазинууд тэрэнэй hанаанда батаар хадуугдаа ёhотой.

Эгээл шухаланьгэхэдэ, мүнөө үеын инженернэ-оюун ухаанай түйлалтын үндэһөөр баригдаһан футболой стадионууд, компьютернууд тэрэниие гайхуулаа. Гадна дэлхэйн футболой «одонуудые» Марадона, Баджо, Маттеус, Скиллачи, Канниджиа, Гуллит, Линекер гэгшэдэй наадахые өөрынгөө нюдөөр хаража, сэгнэжэ байхада ямар гоё гээшэб?

Футбол болбол эгээл олон

ВЛАДИСЛАВ ТРЕТЬЯК— ЧИКАГОДА

Хоккейн алдар суута голкипер Владислав Третьяк «Чикаго Блэк Хоукс» клубай зүбшэлэгшэ тренер-селекционер болохо тухай хэлсээ баталба гэжэ Рейтер агентствын мэдээсэл олониие hонирхуулаа. ТАСС-ай корреспондент тус командын хүтэлбэрилэгшэдтэй болон мүнөө Чикагода байһан. Третьягтай энээн тушаа хөөрэлдөө.

Эдэ мэдээнүүд «Нэгэ бага дэбэргэгдэһэн» гэжэ «Блэк Хоукс» командын тренер Майкл Кинон дуулгаа. Третьяк имагтал 10 үдэрэй туршада командын вратарьнуудтай hорилго үнгэргэхэ юм байна.

Третьяк шэнги саха хамгаалха дүй дүршэлтэй тренернүүд тон үсөөн байха. Эдэ hорилгонууд манай вратарьнуудай шадабариие горитойгоор дээшэлүүлхэ ёhотой гэжэ Кинан хэлэбэ.

Третьягай хэлэһэнэй ёhoop, гонорарай орондо тэрэ үбшэн үхибүүдтэ болон шархатаһан «афганцуудта» инвалидна тэргэнүүдые абажа үгэхэ зорилготой. Монреальда худалдажа абаһан хэдэн иимэ тэргэнүүд Москвагай туһа хүргэдэг эмхи зургаануудта дамжуулагдаа.

(ТАСС).

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

«Экономикые тогтууритай болгохо ба дэлгүүрэй харилсаануудта орохо программа тухай», «1990 оной ургаса хуряалгые дүүргэхэ ба РСФСР-тэ эдеэ хоолой дэлгүүрые тогтууритай болгохо тухай» РСФСР-эй Верховно Соведэй тогтоолнууд номерто толилогдобо.

Тарбагатайн районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо хартаабха хуряалгын эхилһэн тухай Б. Слепневой фото-мэдээсэл—нэгэдэхи хуудаһанда.

Загарайн районой Үнэгэтэйн совхоздо тэжээл бэлэдхэлгын хүдэлмэриин эмхидхэл тухай Н. Дегтяревой репортаж «Арендаторнууд миин hууха зон бэшэ» гэһэн гаршагтай. Тэжээл бэлэдхэлгын үедэ звенонуудай арендна гуримда ороһониинь урагшатай байгаа гэжэ автор тэмдэглэнэ.

Республикын ниислэл шадар оршодог Эрхирэг тосхоной социальна хүгжэлтын шиидхэгдээгүй асуудалнууд тухай П. Натаев «Грязнуха үргэлжэлнэ» гэһэн статья доторoo бэшэнэ.

«Байгалай үмэнэхи түрэл хизаарнай»—дүрбэдэхи хуудаһанда.

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.35—Мультфильм. 9.45—«Воспоминания без даты»—уран hайханай телефильм. 11.20—Переяславль-Залесский хотодо болоһон хүүгэдэй экологическа конференци. 12.05—И. Л. Андронниковой үгүүлэлнүүд. 12.55 — Концерт. 13.30 — Время. (14.10). 16.30—«У костра в синей долине»—баримтата фильм. 17.30—Мультфильм. 17.45—«Колючий Ёжиков»—баримтата телефильмын премьерэ. 18.15—Компьютертэй хөөрэлдөөн. 19.00—Харагшадай hайшаалай шанда хүртэхын түлөө кинофестиваль. «Где Ложкин прячет золото» (Владикавказ). 19.30—Время. 20.00 — Мультфильм. 20.10—Шухала интервью. 20.25 —«Дни комиссара Амброзио. Уран hайханай телефильмын премьерэ (Итали). Гол рольдо —Уго Тоньяцци. 22.00—Время. 22.30—МВД-гэй мэдээсэл. 22.40 —Коллаж. 22.45—«Это было... было...» 23.05—«Петр Великий» — баримтата фильмын премьерэ. 23.15—«Хараа бодол». 00.10—«Свидание назна-

«ДЖАНГАРТА» —БУРЯАД АРТИСТНУУД

Хальмагай хүгжэмтэ урлалай түүхэдэ түрүүшын үндэһэн бүтээл гэхэдэ, «Джангар» гэжэ оперо-балет болоно. Талын арад түмэнэй ниислэл Элистэ хотодо болоһон ехэ hайндэрэй —баатарлиг үльгэрэй 550 жэлэй ойдо зорюулагдаһан тус зохёол олоной анхаралда дурадхагдаа. Хальмаг композитор П. Чонкушов хүгжэмыень зохёогоо, драматическа актер Б. Очиров либреттыень бэшээ. Харин Краков хотоһоо уригдаһан поляк режиссер А. Ямруз тэрэниие найруулан табиһан байна.

Буряадай гүрэнэй оперо, баледэй академическэ театрай артистнууд энэ зүжэгтэ бүхы партинуудта наадаһан байна. Тус театр «Джангар» гэжэ оперoop Хальмаг орондо гастролёо эхилээ hэн.

[ТАСС-ай корр.].

Элистэ.

«ХҮГЖЭМЭЙ ЭХИН»

Далаад онуудай тэнгээр Рахмет Шоймардановай нэрэ анха түрүүн дуулдаһан юм. Эдир бэшэгшэдэй республиканска слёдой боложо байхада, Зэдэһээ ерэһэн нэгэ багша тэндэ үгэ хэлэхэдээ, Инзагата нютагта буряад хэлэн дээрэ шүлэг бэшэдэг татаар hурагша бии, Рахмет Шоймарданов гэжэ нэрэ, обогтой гэжэ дуулгаад, дэбтэр сооhoo шүлэгыень уншажа үгөө бэлэй. Хойто жэлдэнь зарлагдаһан слёдто Рахмет өөрөө ерэжэ хэбаадаа hэн.

Тэрэ гэһээр саг жэл ошоо. Рахмет Шоймарданов 10 класс дүүргээд, БГПИ-гэй хэлэ бэшэгэй факультедэй буряад хэлэнэй таһагта hуража байтараа, сэрэгэй албанда мордоо. Тэрэнээ дүүргэжэ ерэхэдээ, дахин БГПИ-дэ hуража дүүргээд, «Хараасгай» журналай редакцида ажаллаа.

hуража байхаhaa эхилжэ, Р. Шоймарданов «Зэдын үнэндэ», «Буряад үнэндэ», залуушуулай согсолборинууд соо шүлэгүүдээ толилуулдаг, радио, телевиденеэр уншадаг байгаа.

Энэ жэлдэ залуу поэт «Хүгжэмэй эхин» гэжэ шүлэгүүдэйнгээ түрүүшын номые Буряадай номой хэблэлээр гаргуулба. Энэ ном соонь 60 гаран шүлэг багтанхай. Номынь «Эхин» гэһэн шүлэгөөр нээгдэнэ:

Зунай үдэшэлэн унай нугада бааюулжа,
зүрхэн соогоо аалин мааниян шэбшэн,
Улаан хадын барагар hүүдэр нэмэреэд,
урда сагта hyyhан минии элинсэг
баруунай, зүүнэй тэнгэриин одо мүшэдые,
хэмжэхэ замаа, түрэл түхэмөө, тоонтоёо
буга ногооной, уhа ногооной арюун
хэлэн дээрэ нэрлээ бэшэ гү анхан!
«Эжы!»—гэхэдэнь, хадын хабшал дэлгэржэ,
түрэл эхынгээ hүүдэр болоод дабшаа.
«Тоонто!»— гэхэдэнь хубхай сагаан дайда
бии дулаагаа жэгнэн үгөө эльгэндэнь.

«Тоонто!— гэхэдээ, заха хизаартай юумэнэй
биидэ үнэншөөгүй минии элинсэг.
Тэрээнһээ хойшо хада ууланууд хамхаржа,
гол горход хатаа, одо мүшэд унтараа.
Гансал хүнэй хэлэн мүнхэ эдир залуу,
тоонто нютаг, эхэ, эсэгымнай нэрлүүлнэл.
Уhа ногоондо, буга hогоондо анхандаа
сэдьхэлээ даалган, элинсэгэй шүтэдэг
байһанда
уhа ногооной, буга hогоондо хэлэн дээр
сэдьхэн хөөрэн ябадаг хабди хаа яа...

«Замбуулин тухай», «Мори урилдаан», «Боро хараан», «Үбэл» болон бусад олон шүлэгүүдынь түхэл маягаараа, удхаараа hонин байна.

«Нимбуевай аялга» гэһэн шүлэг минии анхаралые татаба. Энэ шүлэгые автор Намжил Нимбуевай дурасхаалда зорюулаа ха. Юуб гэхэдэ, шүлэгэйнь маяг хүлеэгдээгүй hонин найруулгатай, юугээрээшьеб залуухан Намжилай шүлэгэй аялгые hануулаадхина:

Зөөнэ хотоор үдэшын трамвай
зоной үhэндэ шэнгэһэн үнэр:
сагаан шэрэтэй вагон халима
сентябрь hарын hэрюухэн бороо,
зуруул зураа hааш—тэhэршэхэ шэнги
зон, трамвай...
Бороогой охин!..

Би эндэ номой дэлгэрэнгы шэнжэлэл хэхэ зорилго табяагүйб. Тэрэ—шүүмжэлэгшэдэй хэрэг. Харин залуу поэдэй түрүүшын номой гараһые уншагшадта дуулгангаа, ябууд шэнжэлгэ хэгдэбэ.

Ц. ДОНДОГОЙ.

КИНОФЕСТИВАЛЬ ҮНГЭРГЭГДЭБЭ

Һаяхана Улаан-Үдэ хотодо Корейн Арадай Демократическа Республикын кинофестиваль үнгэргэгдэбэ. Энэ фестивальда кинематографиин КНДР-эй бүлэг айлшалан ерэжэ, хотын кинодо дуратайшуултай хани ёhоной халуун уулзалгануудые үнгэргөө юм. Өөрынгөө гүрэнэй кинематографиин хүгжэлтэ тухай хөөрэжэ үгэһэн байха юм.

Хотын «Прогресс» кинотеатр соо болоһон уулзалгада Корейн киностудиин директорэй орлогшо Пэк Ли Сун, киностудиин ахамад режиссер Ким. Ен. Хо, киногой габьяата артистка Ким. Ок. Хи гэгшэд хабаадалсаа. Тиихэдэ Горькиин нэрэмжэтэ киностудиин режиссер А. Дашиев, республикын соёлой министр Н. Ю. Мадуев сэдьхэлэй халуун үгэнүүдые хэлээ.

— Манай Буряад орондо Корейн кинематографистнууд түрүүшынхиеэ айлшалан ерэбэ. Энэ ерэлгэнь КНДР-эй бии болгогдоһоор 42 жэлэйнь ойн баяртай тудаба. Энэ hайндэрыень, баяр баясхалангыень бидэшье хубаалдан тэмдэглэлсэжэ байнабди. Хубилган шэнэдхэлгын үедэ гансашье политическэ, экономическа бэшэ, мүн соёлойшье талаар бата бэхи холбоо барисаа тогтоожо байһамнай ехэ hайн гээшэ. Саашадаа бидэнэр энэ холбоо барисаагаа үргэдхэжэ, театр, музейншье талаар хани ёhоной харилсаатай болохо зорилго урдаа табинабди. Манай уряалаар Буряад орондо хүрэжэ ерэһэндэтнай үшөө дахин баярые хүргэнэб!— гэжэ нүхэр Мадуев хэлэбэ.

Корейн делегациин түрүүлэгшэ Пэк. Ли. Сун энэ hанамжануудыень дэмжэжэ байһанаа мэдүүлхэдээ, иигэжэ хэлэбэ:

— Хүндэтэ нүхэд! КНДР-эй бии болгогдоһоор 42 жэлэй ойн баярай боложо байхада, танай гүрэн айлшалха арга олгоһондотнай тон ехэ баярые хүргэнэбди. Советскэ Союз КНДР хоёрой хоорондохи хани барисаан улам бэхижэг лэ. Энэ уулзалганууд хоёр ороной нүхэр ёhоной холбооe хүгжөөхэ эршэ хүсэ олгон нүлөөлхэ байһандань батаар найданабди.

Уулзалгын hүүлдэ КНДР-эй киностудиин «Мое счастье» гэһэн уран hайханай фильм харуулагдаа hэн.

Уулзалгада хабаадалсаһан артистка Ким. Ок. Хи гол рольнуудай нэгыень гүйсэдхэһэн байна. Режиссерынь Ким Ен Хо. Гадна энэ кинофестивальда А. Дашиев, Рю Хо Со хоёрой найруулан табиһан «Берег спасения» гэжэ шэнэ фильм харуулагдаба.

Б. БОДИЕВ,
манай корр.

Европынхид—музейн айлшад

СССРэй 60 жэлэй ойн нэрэмжэтэ Зэдын вольфрам-молибденэй комбинадай ажалай алдарай музей эмхидхэгдэһээр 15 жэл болохонь. Энэ хугасаа соо тус музей баян болоо, hонирхон хараха зүйлнүүд яhала суглуулагдаа. Илангаяа комбинадай хамhабариин ажахын директор байhанaa 70 наhа хүрэтэрөө шахуу ажаллаад, наhанайнгаа амаралтада гараһан Юлиан Карлович Мокрецкиин hайн дураараа музейн директор болоһонһоо хойшо эндэ ехэ хубилалта хэгдээ, тон ариг сэбэр болгогдоо, экспонадууд гуримшуулагдаа. Ёhотойл томо городуудай музейнүүдэй шэнжэ шанартай болгогдоһон байна. Музейн совет пенсионернүүдэй, комбинадай хүтэлбэрилэгшэдэй дундаһаа эмхидхэгдэжэ, ехэ ажал ябуулдаг болобо.

Нютагай зонһоо гадна ороной томо городуудhaa, тэрэ тоодо Москваhaa, Ленинградhaa ерэһэн айлшад музейдэ ходо орожо байдаг. Монголой Арадай Республикаhaa ерэһэн лэ айлшад заатагүй эндэ ородог юм. Һаяхан Венгриһээ ерэһэн 5 хүнһөө бүридэһэн студент-геологуудай делегаци музейдэ орожо, ехэтэ hонирхон хараа.

— Бидэнэр танай Буряадай республикын Баргажанаар, Хойто-Байгалаар, Улаан-Үдэ городоор, Байгал дээгүүр ябаабди, геологиин ажалтай танилсаабди. Мүнөө Захааминай геологуудай, горнягуудай ажалаар, баялигаар hонирхоод, музейень харахаяа ерэбэбди. Имагтал геологуудта, горнягуудта зорюулагдаһан хоморой зүйл болохо музей байна,— гэжэ делегациие хүтэлбэрилэгшэ Шанта Иштван мэдүүлбэ.

Делегациин бүридэлдэ хоёр басагад, гурбан хүбүүд байгаа. Хүтэлбэрилэгшэһөө гадна Бела Панж, Тичеа Торо, Ежеф Батиз, Онито Хорваш гэгшэд Ю. К. Мокрецкиин шанаһан бразиль кофе амтархан ууhанай, танилсан хөөрэлдэһэнэй hүүлээр Дурасхаалай дэбтэртэ баяр баясхаланай, сэдьхэлэй hайхан үреэл-хүсэлнүүдые бэшэбэ. Нүхэр Мокрецкий Зэдын комбинадай түүхые, габьяата ажал, түрүү хүдэлмэришэд тухайнь дэлгэрэнгыгээр хөөрэжэ үгэбэ.

— Эдэ нүхэд хадаа Европоhoo ерэжэ, манай музейдэ ороһон түрүүшын айлшад болоно. Тиимэһээ комбинадтамнай ажалладаг 20 ондоо үндэһэ яhатан тухай омогорхон хөөрэжэ үгөөб, поляк болон венгер арадуудай гоё hайхан «чардаш» хатарые мартадаггүйбди гэжэ hануулааб,— гэжэ Юлиан Карлович хүхюутэйгээр хөөрэжэ, айлшадаа баяртайгаар үдэшэбэ.

М. ГОНЧИКОВ,
манай корр.

КАНАДАДА МЭРГЭЖЭЛЭЭ ДЭЭШЭЛҮҮЛХЭ

Гуримшуулагдадаг дэлгүүрэй экономикодо орохоёо байhан мүнөө үедэ хурдан ухаатай, ажал хэрэг эрхилхэдээ шадамар бэрхэ мэргэжэлтэдые бэлдэхэ гээшэ манай округой эрхэ нүхэсэлдэ шухала хэрэг болоод байнхай. СССР-эй арадай депутат Цырен Нимбуев энээниие хараада абажа, Гадаада гүрэнүүдтэй экономическа харилсаа холбоо байгуулдаг главна управленидэ хандажа, округой түлөөлэгшэдые мэргэжэлээ дээшэлүүлхэ hургуулида эльгээхэ асуудал шиидхэхэ тухай дурадхал оруулһан байна.

Энээнэй үндэһөөр тус управлени ерэхэ жэлэй январь hарада манай округһоо залуу 3 мэргэжэлтэдые Канада гүрэндэ 10 hараар hургуулида эльгээгдэхэ бүлэгтэ оруулха гэһэн шиидхэбэри абаба. Тиимэһээ арадай депутадуудай окружной Соведэй гүйсэдхэхэ комитет нютагаймнай залуу мэргэжэлтэдэй хоорондо тэрэ hургуулида эльгээгдэхэ конкурс соносхобо. Мэргэжэлтэн хүдөө ажахын дээдэ hургуулитай байхын хажуугаар, мүн үйлэдбэридэ, илангаяа арендна коллективүүдтэ хүдэлһэн байха ёhотой юм. Гадна англи хэлэ мэдэхэ шухала. Мүн энэ конкурсдо хабаадалсагшад 28 наһанһаа дээшэ наһатай байха ёhогүй. Иигэжэ манай нютагайхид мүнөө үе сагай эрилтын ёhoop өөhэдтөө мэргэжэлтэдые бэлдэжэ эхилхэнь.

В. ГАРМАЖАПОВ.
манай корр.

ЮРЫН ЛЭ БАЙБА

Гарнуудтаа болон үбсүүндээ hэрээ, хутага, үнгэрхэдөө элюурнүүдые няажа hурахын тулада Белоруссиин университедэй багша В. Герасимов оройдоо хоёр часай турша соо hорилго хэбэ. Тиигэбэшье өөрыгөө «эльбэ шэдитэй» хүн болгохоёо тэрэ яаранагүй. Гэнтэ бии болоһон эдэ арга боломжонуудаа тэрэ юрын лэ үгэнүүдээр ойлгуулна:

«Нугархай зөөлэн арhан өөрөө элдэб юумэнтэй нялдалсахадаа бэлэн юм. Харин нюдэндэ харагдаашьегүй hаа, ходо гараад байдаг хүлhэн энэ нялдасые бүри бүхэ болгодог юм. Улам нягтаар лэ няагаа hаа, бүри hайн ааб даа!»

«Энээниел «эльбэ жадхашад» өөртөө туhатайгаар хэрэглэнэ. Хүнүүд ехэ анхаралтай байгаа hаа, альганhaa зарим юумэ таhалhанhaa байраhaa хүдэлгэхэнь хүндэ байдаг гэжэ заабол обёорхо байгаа гэжэ hанахаар. Харин ёhотой сурангаа байгаа hаань, тад ондоо байха байгаа бшуу. Тиигээдшье энэ «эмшэндэ гү, али жадхашанда» ерэһэн хүнүүд тэдэнэрэй өөрынгөө юрэ бусын арга боломжонуудые харуулхадаа, хэрэгтэй юумэеэ тон наринаар шэлэжэ абадагыень балай сбёорногүй»,— гэжэ Владислав Викторович хөөрэнэ.

«Би тэдээндэл адляар туршалга хэхэдээ, эдэ юумэнүүд ямаршье материалаар—шэлээр, түмэрөөр, пластмассаар хэгдэһэн байжа болохо гэжэ тодоруулааб. Тэрэл зуура нюруунь тон жэгдэ байха зэргэтэй. Нэгэ багаханааршье жэгдэ бэшэ байгаа hаань, гайхалтай үйлэ болохогүй»,— гээд тэрэ үргэлжэлүүлнэ.

Өөрынгөө нээлтэ харуулхын тулада үбсүүндээ элюур няагаадхиба. Тэрэнь нилээн хүндэ ааб даа. Тэрэнэй хуурай болотороо үбсүүгээ аршахалаарнь, нялдаха арга боломжонь гансата угы болошоно. Тиигэжэ арhанай дахинаа нойтон болоhон хойно элюурээ hөөргэнь нняаха арга олдобо. Паролоноор дүүргэгдэһэн юрын бээлэй баhал иимэ арга боломжотой болодог гэжэ туршагша бидэнэртэ харуулба. Зосоонь юумэ хэһэнэй ашаар арhанай нюрууе тэгшэ болгоод, элдэб хүндэ юумэнүүдые тэрээндэ няажа, нилээн hайнаар баряад байха байhаниень элишэлбэ.

Зарим хүнүүд үнэхөөрөө онсо биоэнергетическэ арга боломжонуудтай байжа болохо гэжэ В. Герасимов эрсэнагүй. Энэ талаар зониие мэхэлдэг заримашуулай аашые тэрэ эрид буруушаана.

Ю. БЕХТЕРЕВ,
ТАСС-ай корр.

СПОРТЛОТО

«45-haa 6-ень таяха» ба «36-haa 5-ень таяха» «Спортлотонуудай» 36-дахи тиражай дүнгүүд:

«45-haa 6-ень таяха»: 5—дүрэ буляалдаагын барилдаан, 33—футбол, 34—ногоон дээрэ наададаг хоккей, 37—акробатика, 41—стэлой теннис, 42—теннис.

«36-haa 5-ень таяха»: 8—велоспорт трек, 10—уhан дээрэ бүмбэгөөр наадалга, 22—уhа руу hүрэлгэ, 32—фигурна hолжоролго, 33—футбол.

(ТАСС).

Кино, театрнууд

Бурятский драмтеатр имени Х. Намсараева (Томский ТЮЗ)
«Вот придет Бим-Бом»— в 10, «Остров сокровищ»— в 19-30.

Русский драмтеатр (Томский ТЮЗ)
«Прощай, овраг»— в 18.

«Дружба»
Мультфильмы — в 9-50, «Бархан»— в 11-20, 14-30, 19-40, «Друг в непогоду»— в 13, 16-30, 18-10, 20-10.

«Родина»
«Улыбка солнца»— в 10, «109-й идет без остановки»— в 12,

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск —35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79. п. Агинское 3-40-69. Директор издательства —2-37-32, бухгалтерия— 2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР Директор 2-40-45 Заказ № 211.